

UNIVERSITÉ DE COPENHAGUE

**CAHIERS
DE
L'INSTITUT DU MOYEN-ÂGE GREC ET LATIN**

82

Centre for the Aristotelian Tradition

Saxo Institute

2013

Simon of Faversham
Quaestiones super librum De somno et vigilia
An Edition

Sten Ebbesen

Introduction

1. The Author and his Œuvre.

Simon of Faversham († 1306) in his later years was a regent master of theology in the University of Oxford, and at the very end of his life (1304-06) its chancellor. He also seems to have done his theology studies there in the 1280s-1290s, but before that he had taught at the Parisian faculty of arts, presumably in the late 1270s and early 1280s. His question commentaries on the Aristotelian corpus are all likely to have an origin in his Paris teaching, although some editing may have been done after his return to England.¹

Simon's preserved œuvre is quite impressive.² There are questions on the whole of the *Organon*, *Physics*, *Meteorology*, *De anima*, *Parva naturalia* and *De motu animalium*. Moreover, he must have lectured twice on both *Posterior Analytics* and *Sophistical Refutations*, for in both cases we have two sets of questions by him. A commentary on the *Metaphysics* is

¹ On Simon's life, see Simon of Faversham, *Quaestiones super Libro Elenchorum*, ed. S. Ebbesen, Th. Izbicki, J. Longeway, F. del Punta & E. Stump, Studies and Texts 60, PIMS: Toronto 1984, pp. 3-6.

² For further information about the preserved works and the relevant bibliography, see O. Weijers, *Le travail intellectuel à la Faculté des arts de Paris: textes et maîtres IX*, Studia Artistarum 33, Turnhout: Brepols 2012, pp. 99-111.

conspicuously lacking, whether because he never produced one or because it is either lost or hides unrecognized among the anonymous ones.

2. The Present Edition in Context

The present edition of his questions on *De somno et vigilia* is the first in a projected series of editions of commentaries due to be produced in the framework of the international project *Representation and Reality* (2013-2019), hosted by the University of Gothenburg and primarily financed by a grant from *Riksbankens Jubileumsfond (Bank of Sweden's Tercentenary Foundation)*.¹ The aim of the project is to investigate theories of perception and cognition in the Aristotelian tradition in both the Greek, the Latin and the Arabic cultural spheres. We put a special emphasis on investigating the tradition for commenting on the *Parva naturalia* because this is a body of texts that has received very little attention from modern scholars. At the moment, Christina Thomsen Thörnqvist of Gothenburg and myself are trying to get a preliminary grasp of the Latin material from the 13th and early 14th centuries, and we have decided to pay special attention to commentaries on *De somno et vigilia*. The present edition is to be followed in a near future by editions of commentaries by Geoffrey of Aspal (ed. S. Ebbesen) and Walter Burley (ed. C. Thomsen Thörnqvist).

To the scholastics, *De somno et vigilia* included not only the work that is nowadays thus called, but also *De insomniis (On Dreams)* and *De divinatione per somnia (On Divination through Dreams)*. As far as we are aware, only one question commentary on that work has been printed since John of Jandun's, John Buridan's and John Versor's appeared in the 15th and 16th centuries.² The only modern editions of relevant scholastic works are Boethius of Dacia's *De somniis* from the 1270s, Peter of Auvergne's *Quaestiones De somno et vigilia* (1270s or 1280s)

¹ For more information about the project, see <http://representationandreality.gu.se>.

² **Jandun**: Ioannis Gandavensis philosophi acutissimi *Quaestiones super Parva Naturalia*, ed. Albratius Apulus, Hieronymus Scotus: Venice 1557 (reprinted Venice 1570). **Buridan**: *Quaestiones et decisiones physicales insignium virorum Alberti de Saxonia ... Thimonis ... Buridani in Aristotelis ... Librum de Somno et Vigilia*, ed. G. Lockert, Ioducus Badius Ascensius & Conradus Resch: Paris 1516. **Versor**: *Glosule super philosophia naturali Johannis Versoris*, Mathias Huss: Lyon 1489.

and Hugo Benzi's *Scriptum de somno et vigilia* from the very early years of the 15th century.¹ Besides, there is a 19th-century edition of (Ps.-?) Adam of Buckfield's *Commentarium in De somno et vigilia* (1240s) as well as the uncritical Jammy (1651) and Borgnet (1890) editions of Albert the Great's paraphrase (1250s).

3. The Text: Contents, Attribution, Place and Date of Composition

Simon of Favershams questions on *De somno et vigilia* appear to have been preserved by only one manuscript (Oxford, Merton College 292, ff. 389rA-393vA according to the medieval foliation, 368rA-372vA according to the most recent foliation), which may well have been produced while the author was still alive, but the loss of a quire has left us without at least one initial question.² The extant text starts in the middle of a question *Utrum soli animali insit somnus*, and this is most unlikely to have been Qu. 1. Almost certainly, there once was an *Utrum de somno et vigilia possit esse scientia*, and quite possibly a couple more before the acephalous one which is the first preserved. I have numbered the extant questions 1*-13*. The purpose of the asterisk is to remind the user that these are not the original numbers.

¹ Adam of Buckfield's commentary was printed with misattribution to Aquinas in: Thomas Aquinas, *Opera omnia*, vol. 20, Parma 1866. An electronic version is available at <http://www.corpusthomicum.org>. In the edition the work has been split into separate commentaries on *Somn. Vig.*, *Insomn.*, *Div. Somn.* Boethius of Dacia's *De somniis* is found in N.J. Green-Pedersen, ed., *Boethii Daci Opera, Opuscula*, Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi VI.2, DSL/Gad: Copenhagen 1976. Peter of Auvergne's questions are found in part II of Kevin White's unpublished 1986 thesis from Ottawa, *Two Studies related to St. Thomas Aquinas' Commentary on De sensu et sensato*. For Benzi, see G. Fioravanti & A. Idato, eds., Ugo Benzi, *Scriptum de somno et vigilia*, Bibliotheca Studii Senensis 3, Università degli studi di Siena/La nuova Italia 1991.

² For information about the manuscript, see R. M., Thomson, *A Descriptive Catalogue of the Medieval Manuscripts of Merton College, Oxford*, D.S. Brewer: Cambridge 2009, pp. 226-227. The description is repeated in id., *Catalogue of Medieval Manuscripts of Latin Commentaries on Aristotle, I: Oxford*, Brepols: Turnhout 2011, pp. 344-346. NB: The contents of ff. 95-157v are mistakenly given as "Simon of Faverhsam, Commentaries on Aristotle, *Logica Vetus*", when, in fact, as the detailed description shows, this block consists of Simon's commentaries on *Cat.*, *Int.*, *SE* and *APr*.

The attribution to Simon is beyond reasonable doubt. The text has a colophon reading *Expliciunt quaestiones de somno et vigilia reportatae post dominum Symonem de Ff.* Moreover, there are several other works by Simon in the same manuscript, and nothing in contents or style argues against his authorship. The phrase *reportatae post* suggests that the text is a student reportation, which might also explain the occurrence of a couple of backwards references to material not actually extant in the text as transmitted. In qu. 6* *Ad 1.2* we read

Vel potest dici quod hoc est per virtutem aliquam a superioribus infusam. Si enim somnus est immobilitatio sensuum exteriorum, quando aliquis incipit dormire sensus simpliciter ligantur, sc. exteriores, sed quando aliquis loquitur sensus exteriores non simpliciter ligantur. Unde dicendum quod si aliquis respondet ad interrogata, hoc est propter virtutem influxam sibi a corporibus superioribus, *ut dictum est prius.*

If *ut dictum est prius* refers to what was said in the first line, the formulation is most unfortunate. Taken in the most natural way, this is a reference to something further back in the text, but then the passage referred to does not exist.

In qu. 8*, *Utrum cor sit principium sanguinis*, the determination refers to an *altera pars quaestionis, quae quaerit utrum cor sit primum principium venarum*, which suggests an original formulation of the question along the lines of *Consequenter quaeritur utrum cor sit principium sanguinis, et cum hoc utrum sit principium venarum.*

The *reportator* does not name himself; it may, perhaps, be permitted to think of the Robert of Clothale who names himself as *reportator* of Simon's *Physics* questions in the same manuscript.

It is generally assumed that Simon's questions on Aristotle date from his Paris regency in arts, and this assumption receives some support from a passage in his *Quaest. Somn. Vig.* Question 6* is *Whether people who are asleep can perform the acts of someone who is awake.* After a couple of arguments for the *No* answer, we read:

2. Oppositum patet per Philosophum, qui dicit quod multi moventur qui dormiunt et procedunt a loco determinato ad locum determinatum, etiam aliqui dormientes induunt se et inimicum persequuntur et ipsi impugnant, et aliquando interficiunt; et hoc contingit Parisius.

If *Parisius* is not a scribal error, the remark “and this happens in Paris” almost certainly means “and this also happens here in Paris”. It would be rather strange to tell an Oxford public that such things happen in Paris, thereby suggesting that the situation is quite different in Oxford. I am, however, a little uncomfortable with *contingit* + *an indication of location* in the sense of “happens at the such-and-such location”, so it just might be that *Parisius* is an error for some phrase starting in *per* or *propter*, for instance.

Somewhat to my chagrin, the medieval commentators on *De somno et vigilia* tend to pay much more attention to matters of physiology than to perception and cognition. Simon of Faversham is no exception, as appears from the titles of his questions:

Fol.	N°	Title
389rA	1*	Utrum soli animali insit somnus. <i>Title conjectural. Beginning of qu. missing.</i>
389rA	2*	Utrum omnibus animalibus insit somnus
389vB	3*	Utrum somnus prius insit animali quam vigilia
390rA	4*	Utrum omnibus animalibus insit gustus
390rA	5*	Utrum sensitivum primum sit in corde
390rB	6*	Utrum dormientes possunt exercere opera vigilantis
390vB	7*	Utrum dormientes facientes opera vigiliae possint memorari illorum operum
391rB	8*	Utrum cor sit principium sanguinis
391vB	9*	Utrum in pueris sit multa evaporatio ad locum superiorem
392rA	10*	Utrum cessante primo impellente cesset motus projectorum in aere
329vB	11*	Utrum abeuntibus sensibilibus species ipsorum maneant in organis sensuum
393rA	12*	Utrum mulier menstruosa inficiat speculum eo modo quo Philosophus ponit
393rB	13*	Utrum scientia divinatoria per somnium sit possibilis

Simon's selection of questions is remarkable for its lack of interest in dreams. Questions 10*-12* are occasioned by *De insomniis*, but only qu. 11* deals with a topic directly related to dreams. In qu. 10* Simon indulges in a long discussion of projectile motion, obviously a hot topic in his day. Qu. 12* discusses Aristotle's notorious claim that a mirror will darken if a menstruating woman looks at herself in it – a claim that is only marginally relevant to the theory of dreams, but on which Aristotle himself also spends an unreasonable amount of space. Qu. 13* is the only question about divination in dreams.

Too little is known about *De somno et vigilia* commentaries before Simon to determine whether he modelled his own questions on a collection by one of his predecessors, as is extremely likely, both because this was the standard procedure in his day and because he has been shown to have done just that in another of his question commentaries.¹ With one exception, the list of authors whom he cites by name (or description) is unsurprising: Aristotle, Avicenna, Averroes, Costa ben Luca, Albert, Solinus. The one surprise is Solinus, but he is only cited once (in qu. 12*). By contrast, Albert's name occurs no less than seventeen times in the text, and information derived from him receives ample space. This predilection for Albert is in line with Simon's practice in other works, including even his questions on books of the *Organon*.

The Edition

The transcription on which the present edition is based was made from a black-and-white microfilm of ms Merton College 292, which I acquired from the college several decades ago. The microfilm is of excellent quality, rarely leaving me in doubt about what the manuscript text looks like. In the few cases this happened, I looked up the manuscript *in situ* during a visit to Merton College in late 2013. I wish to express my gratitude to the college's librarians for friendly assistance both on this and on other occasions. When the edition was almost ready for publication Drs Ana María Mora-Márquez (University of Gothenburg)

¹ See Simon of Faversham, *Quaestiones super Libro Elenchorum* (note 1, above), pp. 12-13.

and Silvia Donati (Albertus Magnus Institut, Bonn) kindly read it through and weeded out a number of errors.

In editing the text I have imposed upon it my own classicizing orthography and my own punctuation and paragraphing. The apparatus provides information about all deviations from the *wording* of the ms, but only in a few cases information about the way it spells a word. Titles of questions and all other matter in italics should be understood to be my additions to what the manuscript offers.

The apparatus also provides information about the sources explicitly referred to by the author, but only occasionally about a source not explicitly mentioned. I owe a considerable debt of gratitude to Mr Michael Stenskjær Christensen, BA, who did much of the work to identify the passages in the various authorities cited by Simon.

Merton 292 is in a good condition of preservation and the script is easily legible. As is common in this type of manuscript, the abbreviations are often extreme and thus present a real challenge to the reader, in particular because there is not a lot of already edited comparable texts to guide one's reading. A typical case: does *reuo^{ti}* mean *renovati* or *revocati*? The editor's difficulties are exacerbated by the fact that the number of scribal errors is high. Emendation is needed in numerous instances; I have done my best, and also received competent assistance from Dr Silvia Donati (to which the apparatus bears testimony), but on quite a few occasions I have had to give up and obelize a word or a passage. As more editions of similar texts become available in the years to come, it will be possible to emend more corrupt passages, I believe, including some that I have overlooked. For the moment, we must live with the *corruptelæ*.

The main scribe has made a number of corrections *in scribendo*, typically by expunging one or more words. Secondly, a *corrector* (**M^{corr}**) intervened (he could be identical with the main scribe, but at least he worked after the main text had been entered). Most words inserted in the margin or between the lines are the work of **M^{corr}**. With some of the minor corrections it is difficult to decide whether they were made *in scribendo* or by **M^{corr}**. In the edition I register all changes, whether due to the main scribe or to **M^{corr}**, but only expressly attribute them to **M^{corr}** when I am quite sure they are his.

Apart from the main scribe and **M^{corr}** a third hand appears in the left, bottom and right margins of f. 390r (= new foliation 368r). These marginal additions seem to have been entered with a lead pencil, and they are only partly legible. This is what I believed I could see when inspecting the manuscript in 2013:

Left margin:

.....
 fortitudine laboris
 spirituum(?) oritur calor ingenitus
 et ... per motum
 localem et motum
 comprehensionis sensuum cum etiam sic sit
 sed(?) ...s rem reci(pi)tur ... natura
 ergo intendens reparare calorem innatum
 recolligit eum ad interius propter restaurationem suam
 et secundum ...m et(?) quantitatem re...
 isto(?) autem calore(?) et spiritu ab
 exteriori in frigidantur loci exteriores
 et causatur somnus.

Bottom of the page:

quia ille sensus non est necessarius animali
 quo destructo animal sed
 destructo gustu secundum quod est differentias
 animal secundum quod dicit Averroes
ca. five more words.

In the right margin there are two or three lines, of which I could not read a single word.

The addition in the left margin treats of matters dealt with in Simon's qu. 3*, and the one at the bottom of the page belongs in the context of qu. 4*. They are probably reader's notes.

Sigla

M	<i>Codex 292 Collegii Mertonensis Oxoniae</i>
M^{corr}	<i>manus correctrix eiusdem codicis</i>
[391rA]	<i>hic incipit columna sinistra folii 391 recti eiusdem codicis¹</i>
\album/	<i>album secundario (inter lineas vel in mg.) inseruit scribe vel corrector</i>
[album]	<i>album delendum censeo</i>
[[album]]	<i>album deletum habet codex</i>
<album>	<i>album, quod numquam in codice vel codicibus fuit, addendum censeo</i>
<<album>>	<i>album, iam deperditum vel invisibile, in codice integro extitisse puto</i>
<<***>>	<i>foliis aliquot abstractis pars operis periit</i>
†album ac†	<i>verba album ac aut per se corrupta esse aut aliquid excidisse puto</i>
...	<i>vox quam vel litterae quas legere nequivi</i>
(?)	<i>de lectione vocis praecedentis dubitare licet</i>
pond()lem	<i>vox ita compendiose scripta ut inter pond et lem aliquid omissum esse indicetur</i>
add.	<i>addidit</i>
om.	<i>omisit</i>
cf.	<i>confer, conferend-us/a/um etc.</i>
in mg	<i>in margine</i>
s.l.	<i>supra lineam</i>

¹ I use the medieval foliation, which is clearly visible in the codex, not the modern one used by Thomson in his catalogues. The modern foliation, entered with a pencil, was added in connection with Thomson's cataloguing work.

Opera laudata

Albertus Magnus, *Opera omnia*, ed. Borgnet, Paris 1890.

Anonymus, *Les Auctoritates Aristotelis*, ed. J. Hamesse, Philosophes Médiévaux XVII, Publications Universitaires: Louvain & Béatrice Nauwelaerts: Paris 1974.

Averroes, *Opera*, apud Juntas: Venice 1562.

—, *Commentarium magnum in Aristotelis De Anima libros*, ed. F.S. Crawford, Commentariorum Averrois in Aristotelem – Versiones Latinae VI.1, Mediaeval Academy of America: Cambridge, Mass. 1953

— *Compendium libri De somno et vigilia* in: *Compendia librorum Aristotelis qui Parva Naturalia vocantur*, ed. E.L. Shields & H. Blumberg, Corpus Commentariorum Averrois in Aristotelem – Versiones Latinae VII, Mediaeval Academy of America: Cambridge, Mass. 1949.

Avicenna Latinus, *Liber de anima sive Sextus de naturalibus IV-V*, ed. S. van Riet, Éditions orientalistes: Louvain & E.J. Brill: Leiden 1968.

Costa ben Luca, *De differentia animae et spiritus*, ed. Carl Sigmund Barach, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck 1878.

Solinus, Gaius Iulius, *Collectanea rerum mirabilium*, ed. Th. Mommsen, Weidmann: Berlin 1895.

Thomas Aquinas, *Commentaria in octo libros Physicorum*, Torino 1954 (used via the internet edition of *Corpus Thomisticum*).

Simonis de Faverisham

Quaestiones super librum De somno et vigilia

Quaestio 1. Utrum soli animali insit somnus*

<<***>>

/389rA/ Unde odor propter aliquam materialem condicionem et propter aliquam infectionem poterit inficere aerem, aer autem infectus inficit plantas vel aliquid aliud. Plantis tamen inest aliquod simile somno, quoniam nos videmus quod in animalibus vigilantibus est quasi decursus naturalis et ab interiori ad exterius, in animalibus dormientibus e converso, fit enim ibi revocatio caloris naturalis ab¹ exteriori ad interius. Hoc autem similitudine reperitur in plantis, aliquando enim in plantis calor naturalis emittitur ad partes exteriores ut in aestate, et tunc virent et producunt frondes; aliquando autem contingit quod retrahitur calidum naturale ad interius, et tunc arescunt exterius †calidum et humidum depascentis ipsum†. Nihilominus tamen revocatio et remissio caloris propter aliam et aliam causam est in plantis et in animalibus, quia in animalibus fit revocatio caloris propter evaporationem ascendentem ad cerebrum, quae quidem descendens obturat meatus spirituum et repellit calorem naturalem ad interius; in plantis autem contingit ista revocatio caloris ad interius non propter evaporationem infrigidatam sed propter frigus exterius repellens calorem naturalem ad interius, et ex <hoc con>tingit quod in aestate de nocte clauduntur flores, de die autem aperiuntur. Item ex hoc contingit quod in aestate virescunt frondes, in hieme autem arescunt et corrumpuntur.

Ad primum igitur concedo maiorem et minorem. Et cum dicitur “languescunt et deficiunt”, concedatur. Et cum dicitur “iste defectus in plantis est somnus”, dico quod non est somnus sed corruptio plantarum. Sicut vult Commentator secundo De anima,² vegetativa semper reperitur in sua operatione et perfectione postrema, et ideo non est possibile quod

¹ ab exteriori ad interius] ab interiori ad ad (*sic!*) exterius M.

² Averr., *de An.* II.5.46-47, p. 136..

ipsa existente aliquando cesset a sua operatione. Si tunc ponatur plantas deficere a sua operatione, anima in ipsis non est in sua operatione sive perfectione, immo corrumpitur, et ideo defectus ab operatione non est somnus sed corruptio ipsarum. Defectus tamen ab operatione, et hoc in animalibus, est somnus, quia anima sensitiva non corrumpitur cum deficit ab operatione. Ad cuius evidentiam considerandum quod virtus vegetativa est virtus activa, sensitiva autem passiva. Nunc autem virtus sensitiva non potest continue operari, ipsa enim debilitatur ex actione sui obiecti, et ideo non semper agit, et ideo manet cum non operatur. Virtus autem vegetativa cum sit activa semper nata est agere, dummodo invenit materiam dispositam, ita quod a parte sua non accidit fatigatio, et <ex> hoc accidit quod corpus vivens semper vivit, corpus autem sentiens non semper sentit. Et causa quare virtus sensitiva non potest continue agere, sed debilitatur aliquando, non est ex parte sensus¹ sed ex parte organi. Dicit enim Philosophus secundo De anima² quod si senex acciperet oculum iuvenis, videret ut iuvenis; et ideo potest cessare ab operatione ipsa existente.

Ad tertium³ dicendum quod non oportet si in plantis sit reciprocatio⁴ caloris quod ibi sit somnus. Somnus enim <non> est solum reciprocatio caloris ad interius, sed etiam est evaporatio superius elevata⁵ ad cerebrum vel ex ea causatus;⁶ in plantis autem hoc non potest contingere, et ideo in ipsis non reperitur somnus.

¹ sensus] sensui **M**.

² Immo in primo libro. Vide Arist., de An. I.4.408b21-22.

³ tertium] si vera est lectio, responsio ad argumentum secundum omissa est.

⁴ reciprocatio – reciprocatio] fortasse revocatio – revocatio scribendum, sed lectiones traditas mutare non sum ausus cum in translatione vetere latina Somn. Vig. 3.457a33-b1 (ed. Drossaart Lulofs 8.32-34) haec invenissem: Quare manifestum est ex hiis quae dicta sunt quoniam sompnus est conventus quidam caloris intrinsecus et naturalis **reciprocatio** (≈ ὥστε φανερόν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι ὁ ὕπνος ἐστὶ σύννοδος τις τοῦ θερμοῦ εἴσω καὶ ἀντιπερίστασις φυσική). *Quem locum Aristotelicum Simon in quaestione 3* ad 1.1 hoc modo laudat*: “somnus est reciprocatio et conventus caloris ab exterioribus ad interius”.

⁵ elevata] fere inflata **M**.

⁶ causatus *Donati*] causatum **M**.

Quaestio 2*. Utrum omnibus animalibus insit somnus

Consequenter quaeritur utrum omnibus animalibus insit somnus.

1. Et arguitur quod non.

1.1 Somnus enim est immo<bilita>tio omnium sensuum exteriorum;¹ cui ergo non insunt omnes sensus, ei non somnus; sed non cuilibet animali insunt omnes sensus, ut dicit Philosophus in Littera;² ideo etc.

1.2 Item, cui³ non inest subiectum alicuius passionis, ei non inest passio illa, quia passio non reperitur sine suo subiecto per se et proprie; sed subiectum somni [in]est cor, et non omnibus animalibus inest cor; ergo etc.

2. Oppositum patet per Philosophum,⁴ [quod] qui dicit quod omnibus animalibus inest somnus, et etiam vigilia.

3. Dicendum est quod omnibus animalibus inest somnus. Et ratio huius nam quorumcumque est aliqua operatio⁵ determinata secundum tempus a natura, si excedant tempus illud, necesse est illa languescere et deficere, ut si oculi videntes excedant tempus sibi determinatum a natura in operando deficiunt. Unde dicit Albertus,⁶ omne harmonice compositum quam cito vadit ad excessum statim tendit in defectum; sed omnis sensus est harmonia quaedam, ut dicit Aristoteles secundo De anima,⁷ et ideo necesse est quod sensus corrumpatur si operatio fuerit vehemens aut sensibile excellens; ideo dicit Philosophus secundo De anima⁸ quod excellens sensibile corrumpit sensum. Nunc autem omnibus animalibus inest aliqua operatio determinata secundum tempus, /389rB/ puta sentire secundum sensus exteriores, et i<s>ta est determinata secundum tempus quoniam est a virtute determinata, et omnis talis determinatur in tempore vel in ultimo temporis. Quare si animalia excedant tempus illud, necesse

¹ cui] cum **M**.

² Arist., *Somn. Vig.* 2.455a5-6.

³ exteriorum cui] cōtiorum cum **M**.

⁴ Arist., *Somn. Vig.* 1.454b23-27.

⁵ operatio] coperatio **M a.c.**

⁶ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.I.IV, Borgnet 9: 128a: "in scientia de Anima probavimus omnem sensum esse harmoniam et corrumpi ab excellentia operationum, et ab excellentia objectorum: necesse est esse harmonice compositum".

⁷ Aristoteles haec non dicit. Simon Albertum l.c. secutus est.

⁸ Arist., *de An.* II.12.424a29-30.

est illa languescere et deficere ab operatione. Iste autem defectus ab operatione †operandi†¹ non est nisi somnus; somnus enim per Philosophum² est immobilitatio omnium sensuum exteriorum, sicut vigilia solutio.

Sed aliquis quaereret: Nos videmus quod virtus nutritiva potest continue convertere alimentum in naturam rei alendae, quare ergo non possunt virtutes sensitivae continue operar[[e]]i/ absque interpositione quietis? Videtur enim eadem³ ratio de utroque.

Aliqui respondent ad hoc et dicunt quod causa quare fatigatio accidit in motu est contrarietas mobilis ad motorem quando mobile natum est moveri alio modo quam motor ipsum movet, et ideo motus animalium est cum fatigatione, motus enim processivus aliquando componitur ex motu pulsus et †r>actus secundum diversas partes animalis. Cum igitur animal movetur localiter, partes animalis moventur alio motu quam natae sunt moveri, quia moventur motu pulsus et †r>actus, qui sunt motus violenti, ideo in motu animalis accidit fatigatio.

Similiter dicunt quod quia in actione sentiendi organa sensuum moventur secundum aliquem modum secundum quem non sunt apta nata moveri, ideo necesse est ipsa desistere ab operatione; sed in actione nutritivae,⁴ sicut dicit Albertus,⁵ nutrimentum movetur sicut natum est moveri, movetur enim ad membrum; secundum enim quod substantia nutrit, secundum quod quantum augmentat, secundum quod superfluum generat, et hic est motus eius naturalis, et ideo in tali motu non accidit fatigatio. Hinc est quod animalia semper nutriuntur.

Sed quod isti primo dicunt quod organa sensitiva alio modo moventur quam apta nata sint moveri, hoc videtur falsum, quia si aliter moventur quam sint nata moveri, aut moventur motu locali aut alterationis. Non motu locali, quia motus specierum in organis non est motus localis. Iterum, demus quod organa in sentiendo moventur⁶ motu locali, tamen hoc non est universaliter verum in omnibus, quia non omnia animalia moventur motu locali, ut dictum est. Necessitas ergo fatigationis in actione sentiendi non oportet accipi ex hoc quod organa aliquo motu

¹ operandi] *aut operanda aut operanti scribendum esse videtur.*

² Arist., *Somn. Vig.* 1.454b25-27.

³ eadem] eadam **M.**

⁴ nutritivae *Donati*] nutri()ti **M.**

⁵ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.I.III, Borgnet 9: 126b.

⁶ moventur] motus **M.**

locali nata sunt moveri, nec potest dici quod aliquo [[modo]] alio motu: cum enim in actione sentiendi sensus alteratur a sensibili sicut natum est alterari, et sensibile alterat sicut natum est agere et alterare; in tali autem motu ubi agens agit sicut natum est agere et patiens patitur sicut natum est pati non videtur accidere fatigatio propter hoc quod organa †vigiliae¹ mobile inclinatur ad aliquam† quare in operatione sentiendi non accidit propter hoc fatigatio.

Et quod dicunt quod motus nutrimenti ad membrum est naturalis, illud non videtur verum quod totaliter sit naturalis, quia nutrimentum est corpus mixtum habens gravitatem, motus autem gravis ad superius non est naturalis. Cum igitur nutrimentum movetur ad membrum superius retinet naturam gravis, quia adhuc non est conversum in naturam membri, sed retinet naturam propriam. Si igitur motus gravis ad superius non est naturalis, motus nutrimenti ad superius non est naturalis totaliter, sed partim violentus. Cum igitur secundum ipsos propter hoc non accidit fatigatio in operatione nutriendi,² quia motus nutrimenti ad membrum est naturalis, dicemus ergo quod accidit fatigatio quia motus alimenti ad membrum est violentus.

Propter quod intelligendum quod anima tam in nutriendo quam in sentiendo indiget sicut instrumento³ calore et spiritu. Est enim spiritus, sicut dicit Albertus,⁴ corpus aereum in substantia lucidum, spissum et diaphanum, subtile et vehiculum omnium virtutum, quia per spiritum sicut per instrumentum anima transmittit virtutem vitalem ad omnia⁵ membra, et ideo anima in omni operatione sua indiget calore et spiritu, sed differenter; ille enim spiritus quo utitur nutriendo est magis grossus et unitus magis, quo autem in sentiendo magis subtilis et magis dispersus, est enim dispersus in plura sicut organa sensuum plura sunt et diversa. Quanto autem aliqua virtus est magis dispersa, tanto agit actionem minus continuam, et econtrario magis unita magis continuam, et ideo quia virtus et spiritus in sentiendo magis disperguntur, ideo minus continue agunt et accidit fatigatio. Virtus autem et spiritus <in nutriendo> magis uni<un>tur, et ideo continue agunt.

¹ vigiliae] ui()e M.

² nutriendi] nutri()te M.

³ instrumento *Donati*] fere infri□o (*litterae fr fortasse deletae*) M.

⁴ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.I.VII, Borgnet 9: 131b.

⁵ omnia *Donati*] certa M.

Item, si sensibilia agant in sensus per aliquod tempus, ex continua actione sensibilibum fit¹ quaedam corruptio spirituum existentium in organis sentiendi, quia [[sub]] secundum Albertum² spiritus existentes in organis sensibilibum sunt substantiae liquidae et calidae, et ideo quia liquidae sunt aperiunt /389vA/ poros ipsius corporis, ipsis apertis de facili intrant sensibilia et per continuam actionem sensibilibum isti spiritus resolvuntur et ipsis resolutis cito evanescent, et ita ex continua actione sensibilibum fit resolutio spirituum in organis sensitivis.

Et quia natura providet unicuique secundum quod melius poterit, natura statim istos spiritus debilitatos transmittit ad suum principium primum, apud autem transmissionem ipsorum ad suum principium accidit quaedam in frigidatio et immobilitatio in exterioribus partibus, exterioribus autem partibus in frigidatis et immobilitatis accidit aliquibus somnus, et ideo universaliter causa fatigationis est corruptio spirituum existentium in organis sentiendi; isti autem spiritus delati ad primum sensitivum [et] ibi confortantur, quia omne naturale debilitatum redit ad suum principium ut a principio suo recipiat vigationem, et ipsis confortatis confortant digestionem, facta autem digestionem et spiritibus confortatis et fortificatis³ refluent iterum ad organa sensuum exteriorum et fit vigilia. Et ideo vult Philosophus⁴ quod omnis somnus terminatur ad vigiliam et econverso, unde vigilia secundum medicos <non est> nisi expansio virtutum interiorum ad exterius corporis, et sicut dicit Albertus⁵ auctoritate cuiusdam, somnus est confortatio sensus spiritualis et vinculum sensus corporalis; econtrario⁶ autem vigilia.

Et ideo, quia somnus est vigo ratio sensuum interiorum, dicit Philosophus in Littera⁷ quod nutritiva particula magis perficit opus suum in dormiendo quam vigilando. Et ita patet quod sensus exteriores possunt

¹ fit] sicut **M**.

² Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.I.VIII, Borgnet 9: 134a.

³ fortificatis] for(ot)is **M**.

⁴ Cf. Arist., *Somn. Vig.* 1.454a32-b9. *Revera autem, noster* Alberto Magno *usus esse videtur, qui Somn. Vig.* I.I.V, Borgnet 9: 130a *haec dicit*: “Igitur omnis somnus ad vigiliam et omnis vigilia ad somnum terminatur.”

⁵ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.I.IX, Borgnet 9: 135a: “Dixit autem Alchamadi Philosophus, et videtur Averroes praebere assensum, quod somnus est vigor et confortatio sensus spiritualis, et debilitas est vinculum sensus corporalis: vigilia autem e converso vigor et confortatio sensus corporalis, et debilitas sensus spiritualis.”

⁶ econtrario] econtrarie **M**.

⁷ Arist., *Somn. Vig.* 1.454b32-455a1.

desistere ab operatione. In operatione autem nutritivae partis, sicut dictum est, sunt spiritus magis grossi et uniti, et ideo magis agere possunt, et ideo si sentire secundum actum esset ita necessarium animali sicut nutrirī – animalia enim semper nutriuntur –, somnus vel defectus ab operatione sentiendi in animalibus non esset somnus sed mors et corruptio ipsorum, sicut defectus virtutis nutritivae in plantis non est somnus sed corruptio earum.

Ex istis etiam potest reddi causa quare in motu processivo animalium accidit fatigatio. Virtus enim pellens unam partem spiritus adhuc existens in suo vigore non sentit debilitationem, et cum continue propellit, continue deficit virtus propellens, quousque totaliter partem illam movere non poterit, et tunc transfertur spiritus ille¹ ad primum sensitivum et accidit fatigatio in partibus exterioribus. Unde amissis vigoribus tantam gravitatem sentiunt partes exteriores quod amplius moveri² non possunt. Et ita dicitur accidere fatigatio in animalibus habentibus motum progressivum.

Ex dictis etiam apparet quare somnus et vigilia non sunt in potestate nostra, quia illi effectus non sunt in potestate nostra, totaliter ad minus, quorum esse non subiacet imperio voluntatis nostrae; sed causae somni et vigiliae non subiacent omnino imperio voluntatis nostrae, quia quando spiritus debilitantur per vigiliam tendunt ad principium radicale ut ad sensum communem ad recipiendum vigorem, ipsi autem vigorati refluent ad organa sensuum exteriorum, unde revocatio caloris³ naturalis ex exteriori ad interius est causa somni, expansio autem caloris interioris ad exterius est causa vigiliae; istae autem causae non subiacent imperio voluntatis nostrae, sed potest impediri somnus et etiam vigilia quoad tempus, quia aliquis homo potest citius dormire quam dormiat propter diversas causas contingentes, sed quod⁴ homo totaliter impediatur somnum, si debeat salvari, non est possibile, quoniam ad <hoc> quod animal salvetur oportet accipere nutrimentum et <quod> ex nutrimento accepto⁵ elevetur quaedam evaporatio ad cerebrum et ibi in frigidetur, illa autem evaporatio in frigidata descendit et in de<s>censu[o] suo obturat meatus

¹ ille] illi **M.**

² moveri] movere **M.**

³ caloris] coloris **M.**

⁴ quod] quia **M.**

⁵ accepto] ap()to **M.**

spirituum, ita quod sensus communis non potest influere virtutem suam ad sensus exteriores; deficiente illo refluxu immobilitantur sensus exteriores et causatur somnus.

Ad 1.1 Et quod arguitur “Somnus est immobilitatio etc.”, dico quod quaedam animalia habent omnes sensus, sicut animalia perfecta, quaedam autem non habent omnes sensus, puta talpa non habet visum, sed omnia habent gustum et tactum. Unde dicendum quod somnus est immobilitatio omnium sensuum in habentibus omnes sensus, in aliis autem, ubi non reperiuntur omnes sensus, non est immobilitatio nisi sensuum in eis reperorum. Et hinc est quod in animalibus habentibus cor, <cor> est [[est]] subiectum proximum somni; in non habentibus, illud quod proportionatur cordi.

Ad 1.2 Et cum dicitur quod animal quod non habet cor <etc.>, dico quod non est animal quod non habet cor vel aliquid proportionale cordi, unde illud est cor in animali [quod] habente ipsum a quo derivantur omnes sensus et motus in si<n>gulas partes animalis, in non habentibus cor illud cordi est proportionale a quo similiter derivantur omnes sensus et motus ad singulas partes ipsius. /389vB/

Quaestio 3*. Utrum somnus prius insit animali quam vigilia

Consequenter quaeritur utrum somnus prius insit animali quam vigilia.

1. Et arguitur quod somnus.

1.1 Quia vigilia de sua ratione importat actum sentiendi, quia ex eodem cognoscimus actu sentientem et vigilantem, sicut dicit Philosophus in Littera;¹ somnus autem importat potentiam ad sentiendum, sic enim somnians est in potentia sentiens sicut habitualiter sciens est in potentia considerans.

1.2 Item, Philosophus dicit XIII De animalibus:² embryo prius dormit quam vigilat. Et ratio huius est quia omne quod transit a potentia prima ad actum primum prius transit per medium quam perveniat ad actum; nunc autem embryo pervenit de potentia pura sentiendi ad actum

¹ Arist., *Somn. Vig.* 1.454a1-2.

² Arist., *GA* V.1.778b20-23.

sentiendi; quare prius venit per medium; medium autem¹ actus sentiendi et potentiae purae sentiendi est somnus; ideo etc.

1.3 Item, somnus est immobilitatio sensus, sed nos videmus, cum animal primo generatum est, sensus primo immobilitatur, non enim potest primo actu sentire; ergo etc.

2. Oppositum arguitur.

2.1 Habitus praecedit privationem, sed vigilia est sicut habitus, somnus sicut vigilia; ergo etc.

2.2 Item, somnus est impotentia sentiendi propter excessum vigiliae; vigilia ergo est causa somni; causa autem prius est causato; ergo etc.”

3. Intelligendum est secundum intentionem Philosophi² et Commentatoris sui³ quod somnus est recessus caloris et spiritus ab organis sensuum exteriorum ad [in] interius corporis; cum enim spiritus existentes in organis sensitivis sint substantiae liquidae, subtiles et calidae, ex continua actione sensibilium vel⁴ sensus isti spiritus resolvuntur et evaporantur, facta autem tali evaporatione continua contingit ipsos debilitari et deperdi, et nisi esset aliquid restaurans deperditum in ipsis contingeret statim animal mori. Natura igitur istos spiritus debilitatos et evaporatos quasi consumptos transmittit ad primum sensitivum, ex qua transmissione contingit frigiditas in membris exterioribus, et per consequens immobilitatio sensuum exteriorum, et per consequens somnus. Et ideo dicit Philosophus⁵ quod somnus est immobilitatio sensitivae particulae.

Istius autem immobilitationis quae contingit in somno quattuor sunt causae;⁶ ex quacumque contingat somnus, est post vigiliam. Duae sunt causae ex parte animae, duae ex parte corporis. Una ex parte animae digestio nutrimenti. Tempore enim et loco digestionis anima, quae est una secundum substantiam et multiplex secundum virtutem, revocat

¹ autem] quod **M**.

² Cf. Arist., *Somn. Vig.* 3.456b20-28.

³ Averroes, *Somn. Vig.* 86.

⁴ vel] neque **M**.

⁵ Arist., *Somn. Vig.* 1.454b9-11.

⁶ *De quattuor causis somni videatur* Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.II.IV, Borgnet 9: 144a-b. *Simon tres causas a parte animae ponere videtur, sed ex Alberto apparet digestionem et profundam cogitationem non duas causas primarias sed duas species eiusdem causae esse.*

caliditatem et¹ spiritum ab exteriori ad interius; ipsis autem retractis ad interius calefiunt partes interiores et confortatur digestio; retracto autem sic calore et spiritu accidit immobilitatio in partibus exterioribus et fit somnus. Et Albertus² subdit quod isti spiritus qui sunt sic revocati³ aliquando non inveniunt nutrimentum sufficiens in quod possunt agere, quia sic revocati sunt multum calidi, quia sibi sunt⁴ ibi uniti, et cum non inveniunt nutrimentum sufficiens in [[quod]] quod possunt agere, agunt in humidum proprium consumendo ipsum, et ex hoc contingit exsiccatio in animalibus. Et ideo dicit Albertus⁵ quod illi[[s]] qui consueti sunt dormire ante prandium maxime desiccantur et devinciuntur. Et ideo scribit Aristoteles⁶ libro De regimine dominorum quod somnus ieiunii exsiccatur et debilitat hominem et facit hominem †pond()lem† et generat magnam infirmitatem in eo. Aliquando autem contingit quod inveniunt nutrimentum sufficiens, illud tamen nutrimentum est valde grossum, ex quo resolvitur quidam fumus, qui proveniens ad organum sensuum punctionem facit in ipsis, et ideo contingit aliquando quod homines evigilantur per talem punctionem, et ille fumus aliquando emittitur per sternutationem, aliquando oportet animal iterum dormire.

Alia autem causa immobilisationis huiusmodi est profunda cogitatio. Cum enim profunde cogitat homo de aliquo spiritus et calores retrahuntur ad imaginationem, ex qua retractione ipsorum contingit immobilitatio, sicut dicit Averroes⁷ quod quidam ita profunde cogitant quod quasi videntur mortui. Et isti, ut dicit, vident deos et angelos dum vivunt. Et recitat Albertus⁸ quod Socrates positus in alienatione mentis dictus est videre deum deorum.

Item, alia causa est ex parte animae ut puta maxima delectatio in sensu exteriori, ut si quis audiat sonum delectabilem contrahuntur spiritus multi ad locum illum, ex quo contingit resolutio et debilitatio spirituum propter

¹ et spiritum **M**^{corr} in mg.] om. **M** a.c.

² Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.I.VIII, Borgnet 9: 134b.

³ revocati] remoti **M**.

⁴ sunt **M**^{corr} in mg.] om. **M** a.c.

⁵ *Locum non inveni.*

⁶ Cf. Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.I.VIII, Borgnet 9: 134b: “Et ideo dixit Aristoteles in *Regimine dominorum ad Alexandrum*, quod somnus jejuni exsiccatur et debilitat et forte facit pessimas infirmitates.”

⁷ Averroes, *Somn. Vig.* 82-83.

⁸ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.II.VI, Borgnet 9: 147b.

quod retrahuntur ad interius ut confortentur, et accidit immobilitatio in partibus exterioribus et causatur somnus. Unde, sicut recitat Albertus,¹ reges et magnates secundum praeceptum Pythagorae praecipiebant ut servi molliter canerent cum irent cubitum. /390rA/

Item, duae sunt causae ex parte corporis: una labor corporalis, cum enim laborat aliquis corporaliter fit in eo maxima consumptio et debilitatio et deperditio spirituum, et nisi esse<t> confortans ipsos corporaliter deficerent et moreretur animal, et ideo natura sagax retrahit ipsos ad interius ut confortentur ex primo sensitivo, et causatur immobilitatio in partibus exterioribus, et sic somnus.

Alia causa est ex parte corporis evaporatio nutritiva. Cum enim nutrimentum suscipitur in animali, ex ipso fit evaporatio usque ad cerebrum; ipsa autem in frigidata frigiditate cerebri obturat meatus et vias spirituum et impedit ne sensus communis possit influere calorem et spiritum in organo sensuum exteriorum, et accidit animalibus somnus.

Sic igitur apparet quod universaliter somnus fit ex retractione caloris et spiritus ad interius. Ex quo arguitur: somnus est retractio caloris et spiritus [[ad interius]] ab exteriori ad interius; nunc autem quod² retrahitur ab aliquo praeexistebat in illo, quare \ante/ quamlibet retractionem caloris et spiritus ad interius ab exterioribus necessario praeexistit calor et spiritus in ipsis; nunc autem vigilia nihil aliud est nisi praesentia caloris³ naturalis in sensibus exterioribus, somnus absentia; ergo necessario vigilia praecedit somnum.

Ad 1.1 Ad rationem primam dico quod somnus non importat formaliter potentiam ad sentiendum, sed recessum caloris⁴ et spiritus ad interius ab exterioribus; et ideo prius definit⁵ [[et]] dicens⁶ quod somnus est reciprocatio et conventus caloris ab exterioribus ad interius. Et dicit Commentator⁷ quod illa ratio est ratio dicens quod quid est ipsius. Ista autem reciprocatio ad interius necessario praesupponit praesistentiam caloris in organis sensitivis; illud autem nihil aliud est quam vigilia,

¹ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.II.IV, Borgnet 9: 144b.

² quod] quia **M**.

³ caloris] coloris **M**.

⁴ caloris] coloris **M**.

⁵ definit] *lectio incerta*; diffic.. in diffin.. correctum praebere videtur **M**.

⁶ Arist., *Somn. Vig.* 3.457b1-2.

⁷ *Expressis verbis hoc non dicit Commentator, cf. autem Averr., Somn. Vig.* 86.

quare vigilia necessario praecedit somnum. Et ideo dicendum ad illud quod dicit quod semper somnus importat potentiam sentiendi per interemptionem.

Ad 1.2 Ad secundum dicendum quod Philosophus non intendit quod animal prius dormiat quam vigilet dormitione proprie dicta, sed ipse intendit quod ante quam vigilet secundum actum quandam immobilisationem habet organorum exteriorum, et hoc est quod organa exteriora quandam imperfectionem habent; illud autem non est formaliter somnus.

Ad 1.3. Ad tertium similiter dicendum.

Quaestio 4* Utrum omnibus animalibus insit gustus

Quia Philosophus¹ dicit quod solus tactus inest omnibus animalibus, et videtur innuere quod gustus non insit omnibus animalibus, ideo quaeratur utrum omnibus animalibus insit gustus.

1. Et arguitur quod non.

1.1 Dicit enim Philosophus in Littera² quod solus tactus inest omnibus animalibus.

1.2 Item, Philosophus dicit³ quod tactus est separabilis ab omnibus aliis sensibus; sed gustus est quidam sensus; ergo est separabilis ab ipso gustu.

2. Oppositum patet per Philosophum in libro De sensu,⁴ qui dicit quod nullum animal invenitur quod⁵ non habeat tactum et gustum.

3. Ad quod dicendum quod gustus potest nominare mihi duo: vel virtutem discretivam nutrimenti convenientis vel disconvenientis; alio modo virtutem discretivam saporum. Gustus⁶ primo modo dictus inest omnibus animalibus, et ratio huius est quia ille sensus inest omnibus animalibus sine quo animal non potest conservari in esse suo; sed animal non potest esse sine gustu secundum quod est discretivum nutrimenti

¹ Arist., *Somn. Vig.* 2.455a27.

² Arist., *Somn. Vig.* 2.455a27.

³ Arist., *Somn. Vig.* 2.455a23-24.

⁴ Arist., *Sens.* 1.436b11-13.

⁵ quod] quae **M**, ut videtur.

⁶ gustus] gustum **M**.

disconvenientis et convenientis, quia si animal indifferenter reciperet nutrimentum conveniens et disconveniens, cito corrumpetur sua substantia. Si secundo modo sumatur gustus, non inest omnibus animalibus. Ratio huius est quia gustus secundum quod dicit discretionem saporum praesupponit sensum communem; sensus enim iudicans inter diversa sensibilia diversorum sensuum vel inter diversa sensibilia sensus particularis dicitur sensus communis; sensus autem communis non invenitur in omnibus animalibus, quare nec gustus ut est discretivus saporum non¹ invenitur in omnibus animalibus, cum praesupponat sensum communem.

Sed advertendum quod sensus communis potest accipi dupliciter: uno modo potest dici illa virtus quae iudicat inter sensibilia diversorum sensuum quorumcumque, et sic reperitur in omnibus animalibus perfectis; alio modo potest dici sensus communis <virtus> quae iudicat diversitatem inter qualitates sensibilium, et sic sensus communis reperitur in omnibus animalibus; isto tamen modo dicitur sensus communis incomplete.

Ad 1-2. Rationes procedunt viis suis.

¹ non] *negatio superflua, sed vix delenda.*

Quaestio 5*. Utrum sensitivum primum sit in corde

Consequenter quaeritur utrum sensitivum primum sit in corde.

1. Et videtur quod non.

1.1 Quia dicit Avicenna¹ quod organum sensus communis sive primum sensitivum est in parte anteriori capitis² medullosa; sed in [[a]] illa parte non est cor; ergo etc.

1.2 Item, ibi oportet esse primum sensitivum ubi est primum principium nervorum, quoniam nervi sunt instrumenta sensuum; sed primum principium nervorum est in cerebro, ut dicunt medici; ideo etc.

1.3 Item, sensitivum primum est in parte illa ubi sunt spiritus /390rB/ magis proportionales ad operationem sensuum; sed spiritus magis proportionales ad operationes sensuum sunt [sunt] in cerebro, quia quanto spiritus magis temperati per calidum sunt, <tanto> magis proportionales ad operationem sensuum; sed tales sunt spiritus in cerebro et non in corde, cum in corde sit calidum excellens; ideo etc.

2. Oppositum arguitur, quoniam potentiae et vir<tut>es animae distinguuntur secundum diversas partes corporis, quia in alia et alia parte corporis est alia [[ei]] et alia virtus animae et potentia; ergo in parte simpliciter prima est virtus sensitiva simpliciter prima; sed cor est pars simpliciter prima; ergo etc.

3. Dicendum est ad hoc quod sensitivum primum est in corde. Et ratio huius est, sicut Philosophus dicit primo De morte et vita,³ secundum eandem partem animal est animal primo et vivit primo et nutritur. Et ratio huius est quia nos videmus quod quaedam animalia decisa vivunt; sed si⁴ alio et alio esset animal primo et viveret primo, cum tunc istae partes dividantur ab invicem, in una parte esset virtus nutritiva, in alia parte esset virtus animalis, et cum tunc per nutritivam virtutem planta sit actu planta, et per virtutem animale⁵ animal sit actu animal — cum igitur animal sit decisa, una pars esset actu planta, alia actu animal, quod falsum est; sed illa pars secundum quam animal vivit primo est cor. Ratio

¹ Avicenna, *de An.* IV.VIII, pp. 181-82.

² capitis] pariter **M.**

³ Arist., *Juv.* 1.467b20-22.

⁴ si alio et alio] tunc a(liu)d et a(liu)d **M.**

⁵ animale] animalis **M.**

est, secundum quod dicit Philosophus libro De morte,¹ aliis partibus mortuis² in animali vivit ipsum cor, ita quod cor ultimo moritur. Ergo primo vivit. Cum igitur animal sit animal per sensitivum primum, et cor sit prima pars in animali, sensitivum primum erit in corde, cum illud quo animal est [[est]] primo animal maxime debeatur principali parti eius.

Item, hoc determinatur secundo. Sicut dicit Philosophus hic,³ ab eadem parte est primum principium motus in animali et primum principium sensus; nunc autem primum⁴ principium motus in animali est a corde. Cuius ratio est quia movens naturaliter est prius moto, et ab ipso distinguitur; quare, si principium motivum †in animalium partibus in animali† oportet quod reperiatur in parte priori a qua derivatur in singulas partes. Unde dicit Philosophus⁵ quod cum duae partes simul moventur in animali, puta pars dextra et sinistra, oportet quod moveantur ex virtute alicuius partis prioris secundum naturam; haec pars media est in animali, et dicitur esse cor. Quare si virtus motiva primo sit in corde, et virtus sensitivi primi⁶ primo erit in corde.

Tertio hoc⁷ determinatur sic: Animal est animal per hoc quod habet [[hoc]] animam sensitivam; anima autem⁸ sensitiva non invenitur sine sua virtute, quia virtus immediate conse<quitur> substantiam rei; animal ergo secundum quod animal non invenitur sine virtute sensitiva; quare si in animali sit virtus sensitiva, necesse <est> ponere in animali p<ri>imum sensitivum, quia p<ri>imum in quolibet⁹ genere est causa omnium posteriorum in genere illo, et cetera omnia dependent ab illo, ipsum non ab aliis. Ex hoc arguitur: Animal est animal per hoc quod habet animam sensitivam, sed anima sensitiva non invenitur sine sua virtute, et virtus sensitiva non reperitur sine primo sensitivo; ergo animal est animal propter sensitivum primum; nunc autem primum sensitivum in animali est ipsum cor, cuius ratio est quia formato corde non formatis aliis

¹ Cf. Arist., *Juv.* 4.469b13-17.

² mortuis] morti(otis) M.

³ Arist., *Sens.* *Vig.* 2.455b34-456a1.

⁴ primum principium – corde] Cf. *Auctoritates Aristotelis* 8 (*De motu animalium*).8, p. 208: “Principium motus in animali est in corde” ~ Arist., *MA* 10.703a14.

⁵ *Locum non inveni.*

⁶ primi] prima M.

⁷ hoc] hic M.

⁸ autem] enim M.

⁹ quolibet] qualibet M.

partibus ipsum retrahit se si pungatur,¹ et hoc non esset nisi sensitivum esset in ipso; sed ideo etc.

Sed advertendum est quod sensitivum primum dupliciter potest intelligi: uno modo potest accipi sensitivum primum ad quod terminantur alterationes et immutationes omnium sensuum, et sic est in corde; alio modo potest accipi illud ad quod terminantur immediate immutationes trium sensuum, sc. auditus, visus, olfactus, et illo modo est in cerebro, et hoc modo intellexit Avicenna² quod organa istorum trium sensuum (auditus, visus et olfactus) pendent³ a cerebro immediate, organa autem aliorum, puta gustus et tactus, immediate a corde, quoniam quidam sensuum indigent caliditate vehementi, quia immutantur materialiter et a qualitatibus magis materialibus, a corde autem est primum principium caliditatis, et ideo organa talium sensuum immediate sunt situata iuxta cor. Alii sunt sensus qui immutantur ab obiectis per caliditatem temperatam propter subtiliorem immutationem et spiritualiorem; caliditas autem magis temperata invenitur iuxta cerebrum; ideo organa istorum trium sensuum situata sunt iuxta cerebrum, spiritus enim existentes iuxta cor multum calefiunt per caliditatem excellentem in corde, delati ad cerebrum ex caliditate sua ex virtute frigiditatis ibi dominantis mitigantur, et istis spiritibus a caliditate mitigatis et temperatis utuntur organa istorum trium sensuum, sc. auditus visus olfactus. Unde sensitivum primum dupliciter potest dici: vel sensitivum primum simpliciter, et sic est in corde, vel respectu istorum trium sensuum, et sic est in cerebro. Et quod sensitivum primum simpliciter sit in corde signum est quia licet alterationes sensuum perveniant ad cerebrum, ibi non est completum /390vA/ et perfectum iudicium, sed oportet quod a cerebro perveniant ad cor et ibi perventis statim de ipsis est iudicium completum et terminatum; et ideo sensitivum primum simpliciter est in corde, sensitivum primum secundum quid est in cerebro.

Ad 1.1 Et hoc intellexit Avicenna⁴ quando dixit quod sensitivum primum est in anteriori parte capitis medullosa.

Ad 1.2 Ad aliud quod dicitur quod secundum medicos principium nervorum est a cerebro, dicendum quod principium originale non est a

¹ pungatur] pung'atur M.

² Avicenna, *de An.* IV.VIII, p. 181.

³ pendent *Donati*] tendunt M.

⁴ Avicenna, *de An.* IV.VIII, pp. 181-82.

cerebro, sed dicuntur esse a cerebro quia ibi prius magis sensualiter¹ apparent quam in corde, unde quia medici sunt artifices sensibiles, ideo hoc dicunt.

Ad 1.3 Et per hoc patet ad aliam rationem.

Quaestio 6*. Utrum dormientes possunt exercere opera vigilantis

Consequenter quaeritur utrum dormientes possunt exercere opera vigilantis.

1. Et arguitur quod non.

1.1 Quia qui facit opera vigilantis vigilans est, sicut quod² facit operationem calidi calidum est; si ergo dormiens faceret opera vigilantis, dormiens es<se>t vigilans; ergo primum³ <falsum>.

1.2. Item, vigilia est solutio sensuum; sed illi qui visi sunt dormire et exercere⁴ opera vigilantis videntur habere sensus solutos.⁵ Cuius signum est nam directe respondent⁶ ad quaesita, et hoc non faciunt nisi per auditum, et progredi<un>tur directe ad aliquem locum, et hoc non faciunt nisi per visum; ergo sensus sunt soluti, et per consequens <sunt> vigilantes.

2. Oppositum patet per Philosophum,⁷ qui dicit quod multi moventur qui dormiunt et procedunt a loco determinato ad locum determinatum, etiam aliqui dormientes induunt se et inimicum persequuntur et ipsi impugnant, et aliquando interficiunt; et hoc contingit Parisius.⁸

3. Intelligendum est quod duo opera vigiliae in animali reperiuntur, sc. opera sensus et opera motus. Unde dormientes non possunt exercere opera sensuum, quia per Philosophum⁹ per idem cognoscimus sentientem

¹ sensualiter] sensu(ter **M**; *fort.* sensibiliter *scribendum*.

² quod] quidam **M**.

³ primum] *sc.* "dormientes possunt exercere opera vigilantis".

⁴ exercere] exercent **M**.

⁵ solutos] so()tes **M**.

⁶ respondent ad quaesita] *cf.* Arist., *Insomn.* 3.462a25-26.

⁷ Arist., *Somn. Vig.* 2.456a24-25.

⁸ Parisius] *an sanum?*

⁹ Arist., *Somn. Vig.* 404a1-2.

et vigilantem, et impossibile est aliquem¹ simul vigilare et dormire; ergo impossibile est aliquem dormientem exercere illa opera vigilantis quae sunt opera sensus; dormientes tamen possunt exercere opera vigiliae quae sunt opera motus.

Ad cuius evidentiam intelligendum quod sensus communis est medium inter sensus exteriores et interiores; unde, licet immobilitetur quantum ad actus exteriores,² non oportet quod immobilitetur quantum ad sensus interiores, puta imaginativam, memorativam et phantasticam, sed possibile est quod ante immobilisationem sensus in vigilia anima afficiatur vehementer circa aliquod delectabile vel tristabile, cuius species recipiatur in virtute phantastica vel imaginativa, et tunc contingit quod in somno species delectabilis vel tristabilis apprehensa in vigilia occurrat virtuti imaginativae, quae quidem non ligatur in somno; ex specie autem occurrente virtuti imaginativae virtus imaginativa apprehendit delectabile illud vel tristabile cuius est illa species; ad istam autem apprehensionem sequitur appetitus, ad quem sequetur alteratio caliditatis et frigiditatis; ad istam autem alterationem sequitur extensio et remissio partium, ad istam extensionem et remissionem sequitur motus organorum sensuum, et sic dicitur causari in dormientibus motus processivus animalium, secundum³ quod dicitur libro De motu animalium.⁴ Quod autem ad apprehensionem alicuius rei delectabilis vel tristabilis sequitur alteratio caliditatis et frigiditatis apparet, quoniam videmus quod omnes passiones animae fiunt cum alteratione caliditatis et frigiditatis, quia omnes passiones animae definiuntur per istas qualitates “calidum, frigidum”, quia ira⁵ est accensus sanguinis circa cor propter appetitum contrarii doloris (hoc fit per calidum), gaudium est dilatatio <sanguinis>⁶ calidi per omnes partes animalis, sed timor⁷ est infrigidatio facta circa cor. Unde dicitur⁸ quod ira est appetitus apparentis [[in]]punctionis propter apparentem parvi-

¹ aliquem] aliquid **M**.

² exteriores] interiores **M a.c.**

³ secundum] secundo **M**.

⁴ Cf. Arist., *MA* 7.701b10sq.

⁵ *Definitio irae ex Arist., de An.* I.2.403a30-b1.

⁶ dilatatio <sanguinis>] delectatio **M**; *correx* coll. *Gualteri Burlaei Expositio libri De somno et vigilia, cod. Oxon. collegii Magdalenae 146: 90vB*: “gaudium est dilatatio sanguinis”. *Infra, in quaestione 8**, ita definitur gaudium: gaudium est expansio sanguinis circa cor.

⁷ timor est infrigidatio: Arist., *Rh.* II.13.1389b32.

⁸ Arist., *Rh.* II.2.1378a31-32.

pensionem in ipsum vel in ipsius aliquem, sicut si quidam parvipendat aliquod delectabile †sed non fuerit praesens similiter gaudet†. Passiones igitur animae fiunt alteratione calidi vel frigidi, et ideo ad hoc quod virtus imaginativa apprehendit¹ aliquid sub ratione delectabilis vel tristabilis sequetur alteratio caliditatis vel frigiditatis, et ad alterationem caliditatis vel frigiditatis sequetur² extensio partium, ad quam extensionem partium sequetur motus organorum.

Sed quaereret aliquis: “Cum in somno ligantur omnes sensus exteriores, quare non [[habeatur]] virtus imaginativa?” Dico quod causa huius est evaporatio calida reservata in somno iuxta organum ipsius virtutis imaginativae. Istius autem evaporationis principium est ira vel cibus calidus vel humor febrilis, unde febricitantes loquuntur in somnis et moventur saepius <eo> quod iuxta organum virtutis imaginativae est humor malus et superfluum et calor febrilis; hoc autem est \propter/ multum motum humorum, igitur de facili non consumuntur nec infrigidantur. In talibus autem animalibus quae sic movent membra, inferiora citius moventur quam superiora, et superiora citius moventur quam oculi moveantur, quoniam³ oculi propinquius sunt principio /390vB/ in frigidativo, puta cerebro.

Sed quaeret aliquis: “Qui sic faciunt opera vigiliae, suntne simpliciter dormientes vel partim vigilantes et partim dormientes?” Albertus⁴ respondet ad hoc dicens quod sunt simpliciter dormientes, quia dicit quod contingit dormientes directe moveri ad [[e]]aliquem locum, sed quod sic moventur est a casu et fortuna, quia aliquando inveniunt rem illam ad quam moventur per somnum; unde aliqui[s] somniantes⁵ in tali loco esse inimicum, cum⁶ moventur ad locum illum inveniunt, et aliquando interfici<un>t, aliquando vulnera<n>t. Iuxta quod intelligendum quod tales dormientes sic moti non moventur per visum sed per phantasma, adeo enim bene in tenebris moventur sicut in lumine. Aliquando autem contingit quod alicui columnae impugnant pro inimico. Unde somnia aliquando dicuntur vera, aliquando falsa: vera quando vere dirigunt, falsa

¹ apprehendit] apprehendat **M**.

² sequetur] se()tur **M**.

³ quoniam] quam **M**.

⁴ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.II.V, Borgnet 9: 146a.

⁵ somniantes] sōp()ēs **M**.

⁶ cum] et **M**.

quando falso dirigunt, ut patet ex secundo huius.¹ Unde contingit quod tales dormientes qui sic moventur de loco ad locum saepius male cadunt, ratione cuius mortem subitam incurrunt. Hoc autem non contingeret si sensum sequerentur, quare tales dormientes simpliciter sunt.

Sed quaeres ulterius, quare in dormientibus sit immobilitatio in organis sensitivis, non tamen in organis motivis? Dico quod immobilitatio in organis sensitivis exterioribus est quia calor naturalis existens interius impeditur ne possit defluere in sensus exteriores propter evaporationem elevatam ad cerebrum et in frigidatam et descendentem, quia illa evaporatio in cerebro in frigidata in descensu[[o]] suo caliditatem naturalem fugit ad interius, sed organum motus non immobilitatur, quia situatur iuxta cor, et ideo cadit immobilitatio in organis sensitivis, non autem in organis motivis. Et dices: “Sicut organum motus situatur iuxta cor, sic organum tactus situatur circa cor.” Dicendum quod verum est, et ideo organum tactus est solutum. Iuxta quod notandum est quod organum tactus inter omnia organa sensuum sufficit ad motum localem; ideo, quia organum motus et tactus solvuuntur in dormientibus aliquibus, ideo contingit quod movetur ad locum determinatum ubi est inimicus et sibi impugnet.

Ad 1.1 Et quod arguitur in oppositum: “Quae faciunt opera vigiliae” – ex illa parte qua faciunt opera vigiliae vigilantia sunt. Ad minorem dico quod non faciunt opera vigiliae secundum partem illam secundum quam dormiunt, quia dormiunt secundum quod virtutes sensitivae exteriores in ipsis ligantur, sed non dormiunt quantum ad virtutes interiores, et ideo dormientes secundum virtutes interiores agunt opera vigiliae.

Ad 1.2 Ad aliud, “Dormientes respondent ad interrogata”, dico quod si respondeant ad interrogata, non sunt simpliciter dormientes sed languidi² ita quod non omnes sensus ligantur.

Vel potest dici quod hoc est per virtutem aliquam a superioribus infusam. Si enim somnus est immobilitatio sensuum exteriorum, quando aliquis incipit dormire sensus simpliciter ligantur, sc. exteriores, sed quando aliquis loquitur sensus exteriores non simpliciter ligantur. Unde

¹ Fortasse Arist., *Insomn.* 3.462a8-31.

² languidi] lan()de **M**.

dicendum quod si aliquis respondet ad interrogata, hoc est propter virtutem influxam sibi a corporibus superioribus, ut dictum est prius.¹

Quaestio 7*. Utrum dormientes facientes opera vigiliae possint memorari illorum operum

Consequenter quaeritur utrum dormientes facientes opera vigiliae possint memorari illorum operum.

1. Et arguitur quod sic.

1.1 Secundum quod apparet libro De memoria,² illa quae fortiorem faciunt impressionem in anima nostra facilius memoramur; sed opera fortiorem faciunt impressionem in anima quam somnia; ergo etc.

1.2 Item, apud somnum nos memoramur eorum quae facta sunt in vigilia; ergo eadem ratione facta in somno possumus memorari in vigilia.

2. Oppositum vult Philosophus³ dicens quod dormientes facientes opera vigiliae memorantur somniorum, non autem factorum.

3. Ad quod dicendum quod dormientes facientes opera vigiliae non possunt memorari facta sed somnia, et ratio huius est: nulla species sensibilis recipitur in virtute superiori nisi prius recipitur in virtute inferiori. Sicut enim in esse est naturalis ordo procedendo ab infimis ad suprema, sic est in virtute [[con]] cognoscitiva. Virtutes autem maxime imperfectae in cognoscendo sunt virtutes sensitivae exteriores, et ideo nihil potest recipi in virtute interiori sensitiva cognoscitiva nisi prius recipiatur in virtute sensitiva exteriori; sed species factorum in somno non imprimuntur in sensibus exterioribus, quia in somno omnes virtutes sensitivae exteriores /391rA/ ligantur et immobilitantur. Ex hoc arguitur: quorum non est sensus actu, eorum non est memoria in actu, quia memoria fit ex sensu; sed eorum quae fiunt in somnis non est sensus in

¹ *Nisi ad* Vel potest dici quod hoc est per virtutem aliquam a superioribus infusam referimur, nihil in praecedentibus illa de re dictum est.

² Cf. Arist., *Mem.* 1.450a27sqq.

³ Arist., *Somn. Vig.* 2.456a24-29.

actu; ergo eorum non est memoria in actu, et ideo dormientes non recolunt¹ factorum.

Sed aliquis dicit: Si quorum non est sensus, eorum non est memoria, eadem ratione nec eorum phantasma; somnium autem est passio phantasiae, est enim somnium passio sensitivi <secundum> quod phantasticum, ut dicit Philosophus in Littera;² ergo quorum non est sensus nec somnium. Hoc autem falsum est, quia aliquorum est somnium quorum numquam fuit sensus, et similiter phantasia; quare et memoria erit aliquorum quorum non est sensus.

Intelligendum est ad hoc quod virtus phantastica est virtus quaedam quae apprehendit sensibilia in absentia eorum, cuius organum immediate situatum est iuxta organum sensus communis. Unde, secundum quod quidam dicunt, virtus phantastica ab imaginativa non differt. Ista autem virtus quae dicitur phantastica non habet imaginationem prius apprehensam per sensum, sed format sibi novas imagines quae numquam fuerunt in sensu; et quando in somno ista virtus format sibi tales imagines fictas, tunc sunt somnia ficta; quando autem veras, sunt somnia vera.

Sed tu dices: Nonne phantasma est motus factus a sensu secundum actum? Quomodo ergo est phantasma aliquorum quae numquam prius fuerunt apprehensa a sensu?

Dico quod virtus phantastica non potest apprehendere aliqua quae numquam fuerunt in sensu secundum totum aut[em] secundum partes, potest tamen apprehendere aliqua quae numquam fuerunt in sensu secundum illum modum secundum quem somniamus, quoniam aliquando somniamus aliquem montem [[e]]sse aureum, cum mons aureus non fuit prius apprehensus a sensu secundum modum quem somniamus, est tamen existens in sensu secundum partes, puta mons est in rerum natura, similiter aurum. Propter hoc dicit Commentator secundo De anima³ quod phantasmata quae repraesentantur virtuti imaginativae se habent in triplici differentia: quaedam enim sunt phantasmata rerum compositarum habentium verum esse extra animam. <Alia⁴ sunt phantasmata rerum non compositarum extra animam> sed componibilia, cuiusmodi est phan-

¹ recolunt factorum] *constructio durior, ex memorantur factorum derivata, ut videtur.*

² Arist., *Somn. Vig.* 1.454b9 + *Insomn.* 1.459a21-22.

³ *Locum non inveni.*

⁴ Alia – animam *exempli gratia supplevi.*

tasma montis aurei, quod componitur ex partibus, puta ex monte et auro; unde intelligendum quod licet mons aureus non sit in sensu, nihilominus non prohibetur esse ex natura sua, et ideo dicitur quod est phantasma componibile, licet non rerum compositarum. Aliud est phantasma quod nec est rerum compositarum nec componibile, et tale est phantasma hircocervi, <qui> non invenitur in rerum natura sub tali modo quo virtus imaginativa ipsum apprehendit.

Iuxta quod advertendum quod licet phantasma hircocervi non sit alicuius entis compositi nec componibilis [in sensu], tamen invenitur in sensu secundum partes, bene enim inveni<un>tur partes leonis, caprae, cervi, compositum autem ex hiis non invenitur, et ideo phantasma non est aliquorum nisi quorum est sensus, sicut nec somnium; sed potest esse secundum illum modum secundum quem somn<iam>us aut secundum alium. Modus¹ autem dictus est.

Ulterius intelligendum est quod somnium est apparitio rerum sensibilium quae non sunt verae res sed rerum similitudines, et ideo in somn<i>o aliquando apparent similitudines sensibilium priorum, et hoc non est nisi quia sensus proprii moventur in somno et aequaliter sentiunt, non autem sentiunt per hoc quod aliquid² recipitur a sensibus exterioribus sed ab interioribus. Unde dicit Commentator³ quod motus somni recte contrariatur motu<i> vigiliae, quia in motu vigiliae aliquid recipitur in sensibus exterioribus et de[dif]fertur ad virtutes interiores, in motu autem somni recipitur aliquid in sensibus interioribus et defertur ad sensus exteriores, et causa huius est aliqua evaporatio subtilis delata ab organo phantasiae ad sensum communem et a sensu communi ad organa sensuum particularium. Unde dicit Albertus⁴ quod aliquando somniamus nos gustare dulcia, aliquando amara, sed non somniamus saepe nos sensisse foetida vel⁵ bene odorifera, quamvis sumus in locis foetidis vel bene odoriferis, et causa huius est quia olfactus pessimus est in nobis inter omnes alios sensus, unde somnium non est a<liu>d quam apparitio similitudinum rerum etc. Ex hoc /391rB/ arguitur: Quorum est phantasma in actu

¹ modus autem dictum est] *An* modum, ut dictum est *scribendum?*

² aliquid] *potius* aliquis **M**.

³ Averroes, *Somn. Vig.* 98.68-99.2 (*vide etiam versionem Parisinam*, p. 96: "Dicimus igitur quod comprehensiones rerum sensibilium que fiunt in sompno fiunt per contrarium motum illis que fiunt in vigilia.").

⁴ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* II.II, Borgnet 9: 158a.

⁵ vel] sed **M**.

et memoria potest esse in actu, quia memoria accipitur a phantasia, sed apparitio phantasmatis est in actu in somno, et ex hoc potest reddi causa quare memoriamur somniorum et non factorum quae exercentur per sensus exteriores, qui in somno ligantur.

Ad 1.1 Ad rationem, cum arguitur “Quae fortiorem faciunt impressionem etc.”, concedatur. Et ad minorem, “opera faciunt etc.”, dico quod opera in somno nullam faciunt impressionem, opera enim in somno species suas in sensus exteriores imprimere non possunt, quia in hora somni omnes sensus exteriores ligantur et immobilitantur, et per consequens nec in virtute memorativa. Unde dicit Philosophus:¹ dormiens oculo non potest videre.

Ad 1.2 Ad aliam rationem dico quod illa quae facta sunt apud horam vigiliae imprimunt suam similitudinem in sensibus exterioribus, et per consequens in virtutes interiores, et ideo ea possumus memorari; facta autem in somno non imprimunt suam similitudinem in sensus exteriores, quia in hora somni sensus exteriores ligantur, et ideo nec illorum facta memoramur.

Quaestio 8*. Utrum cor sit principium sanguinis

Consequenter quaeritur utrum cor sit principium sanguinis, quoniam hoc dicit Philosophus in Littera.²

1. Et arguitur quod hoc non sit verum.

1.1 Illud solum³ est primum principium sanguinis in quo primo generatur sanguis; sed sanguis non primo generatur in corde [in corde]; ergo etc. Probatio minoris, quia Philosophus dicit in Littera⁴ quod alimento ingrediente deforis fit⁵ evaporatio ad venas, et ibi convertitur⁶ in sanguinem, et ibi conversum in sanguinem vadit ad cor.

¹ Arist., *Insomn.* 1.458b7.

² Arist., *Somn. Vig.* 3.456a34-b1.

³ solum *haesitans scripsi*] so()m **M**.

⁴ Arist., *Somn. Vig.* 3.456b2-5.

⁵ fit] sit **M**.

⁶ convertitur] convertuntur **M**.

1.2 Item, ubi est primum principium caliditatis, ibi est primum principium sanguinis, quia sanguis est calidus et humidus; sed primum principium est in hepate. Probatio quia nos videmus quod pars dextra in animali est fortior parte sinistra, et hoc est propter abundantiam caliditatis ibi existentis; nunc autem ita est quod hepar vergit se versus partem dextram, cor vero versus sinistram; cum igitur in hepate sit magis de calore, et de sanguine.

2.1 In oppositum est Philosophus libro De generatione animalium.¹

2.2 Et hoc arguitur ratione: illud est primum principium sanguinis quod est primum principium delectationis et tristitiae; cuius signum est quia omnes passiones definiuntur per sanguinem: ira enim est accensus sanguinis circa cor, gaudium est expansio sanguinis circa cor; sed cor est primum principium delectationis; ergo etc.

3. Dicendum est ad hoc quod [[falsum]] \primum/ principium sanguinis est in corde in animalibus habentibus cor. Et ratio huius est quia illud est primum principium sanguinis quod est primum principium caloris et spiritus et motus, calor enim est generat<iv>us sangu<in>is, et ex sanguine generatur spiritus; ideo idem est principium sanguinis et caloris et spiritus et etiam motus, quia Philosophus probat hic² quod idem principium est motus et spiritus, impossibile enim est aliquem moveri sine vigore, vigorem autem facit extensio spirituum; igitur idem est principium spiritus et motus; sed cor est primum principium caloris, spiritus et motus. Caloris quia, sicut apparet libro De morte et vita,³ cor in animali est illud quod primo vivit et ultimo moritur; vita autem stat per calidum et humidum; ergo cor est principium caloris, iterum et spiritus, quia ut dicitur ab auctore libri⁴ De differentia spiritus et animae,⁵ ubi loquitur de spiritu vitali, ipse dicit quod ille spiritus quid dicitur vitalis spiritus est qui in humano corpore oritur ex corde et defertur ad venas <per>⁶ pulsus et operatur anhelitum et pulsum, operatur autem anhelitum

¹ Arist., *GA* II.4.740a17-23.

² hic] hoc **M.** Arist., *Somn. Vig.* 2.456a6-10.

³ Arist., *Juv.* 1.467b20-22 + 4.469b13-17

⁴ libri] libro **M.**

⁵ Costa ben Luca, *De differentia spiritus et animae* II, p. 130: "Constat igitur ex his omnibus, quod in humano corpore sunt duo spiritus: unus qui vocatur vitalis, cuius nutrimentum vel sustentatio est aër et ejus emanatio est a corde, et inde mittitur per pulsus ad reliquum corpus et operatur vitam, pulsum atque anhelitum."

⁶ per] *addidi coll. auctoritate laudata.*

propter mitigationem caloris innati in corde; nisi enim esset aer attractus ad cor et mittigaretur calor¹ abundans in corde destrueretur animal. Operatur autem pulsum ad expurgandum fumositates malas in corde, quae dicuntur generare plures infirmitates. Manifestum est ergo quod cor est primum principium caloris, spiritus et motus. Sequeretur igitur quod cor est principium primum sanguinis. Et hoc est quod dicunt medici quod in corde sunt duo ventriculi, dexter et sinister, in dextro plus est de sanguine, in sinistro plus de spiritu quam de sanguine. Unde a ventriculo dextro oriuntur venae, a sinistro oriuntur arteriae.

Item, sanguis est ultimum nutrimentum, unde aliquid non habet substantiam et virtutem sanguinis ante quam habeat virtutem nutriendi animal (non autem intelligo per sanguinem humorem complexiorem qui dividitur contra phlegmaticum et cholericum et melancholicum) secundum quandam massam nutrimenti quae primo recipitur in ore, deinde in stomacho, et cum digestum fuerit in stomacho transfertur usque ad hepar et ibi recipit quendam ruborem et deinde /391vA/ transfertur ad cor ad recipiendum suum complementum. Sanguis igitur est ultimum nutrimentum ex quo omnia altera nutriuntur. Ibi ergo primo generatur sanguis ubi primo accipit virtutem nutriendi; sed in corde est primum principium nutriendi; ergo ibi primo [a]generatur sanguis. Minor patet, quia ultima digestio et perfecta, quae est primum principium et complementum nutriendi animalia est² in corde.

Per hoc etiam potest solvi altera pars quaestionis quae quaerit utrum cor sit primum principium venarum, et dicendum quod sic, quoniam, sicut ostensum est sufficienter, cor est primum principium sanguinis, sed cum venae sint vasa ipsius sanguinis, concedendum erit quod cor sit primum principium venarum.

Iuxta quod est intelligendum quod Galienus³ dixit ipsas venas esse ab hepate sicut a suo primo principio. Dixit enim quod corpora dura sunt ex membro duro et solido, mollia autem ex membro molli. Nunc autem ita est, secundum quod dicit Galienus, <quod> hepar est solidum et durum

¹ calor] color M.

² est] n. M.

³ *Venas ex hepate oriri docet Galenus, Ars Medica, Kühn 1: 319, 399 (et in aliis libris). Rationem vero a Simone allegatam apud Galenum non inveni. Cf. Albertus Magnus, Somn. Vig. I.II.VI, Borgnet 9: 147a: "Licet enim Galenus dicat, quod venarum principium est hepar"*.

secundum substantiam, cor autem est quid molle secundum substantiam; cum igitur venae sint solidae naturae, concludit¹ Galienus ipsas venas esse ab hepate et non a corde.

Ad hoc solutum est, quia in alia parte sui cor habet de mollitia,² ut in parte sinistra, et ab illa parte dicitur oriri sanguis, qui est mollis naturae; in parte dextra habet de soliditate et duritia, et ex illa parte dicuntur oriri venae. Et sic sequitur conclusio principalis, quia primum principium venarum est ex corde. Iuxta quod est advertendum illud quod dixit Avicenna.³ Dixerat enim quod [[spiritus]] sicut⁴ est in maiori mundo, sic est in minori. Nunc autem ita est, secundum quod ipse dicit, quod in maiori mundo omnes motores inferiores reducuntur ad unum primum motorem, qui quidem non move<n>tur nisi per virtutem influxam a primo motore; ita quod in minori mundo, puta[tur] in animali, [quod] omnes motores inferiores reducuntur ad primum motorem a quo virtutem movendi et alia faciendi recipiunt. Iste autem motor primus situatur in nobiliori parte animalis; illa pars quae nobilissima est in animali est pars media, unde vocatur a Philosopho⁵ pars principalissima;⁶ in ista autem parte situatur cor, et ideo virtus motiva prima,⁷ cum nobilissima sit respectu aliarum virtutum motivarum interiorum situatur in corde. Ab illa autem virtute dependent omnes aliae virtutes motivae, et [[ipsa]] sola aliis singulas quas obtinent influit virtutes. Unde notandum est quod spiritus existens in corde a corde transfertur ad singulas partes corporis

¹ concludit] con()dit M.

² mollitia] mollitie M.

³ *Locum non inveni. Cf. autem Albertus Magnus, Somn. Vig. I.I.VII, Borgnet 7: 132b: "Hoc autem in minori mundo contingit sicut in majori: ibi enim videmus unum primum motorem esse a quo fluit quid est virtutis et operationum in toto coelo et elementis : quae tamen virtus secundum quod applicatur inferioribus, determinatur et contrahitur ad operationes quae sunt in inferioribus principiis convenientes. Similiter autem est in virtute luminis solaris, quod est principium omnium generatorum, et per applicationem sui ad virtutes quae particulariter hoc et illud generant, determinatur et specificatur ad hoc et illud generandum. Sic igitur in corde est virtus cujus vehiculum est spiritus: quae tamen virtus et spiritus per directionem ad unum vel aliud membrum determinantur vel contrahuntur in speciales virtutes et operationes".*

⁴ sicut – maiori] Cf. Arist., *Ph.* VIII.2.252b26-27.

⁵ *Fortasse Arist., GA II.6.742a34-35, qui locus a Guillemo de Moerbeke hunc in modum translatus est (Aristoteles Latinus XVII.5: 67): "et enim confestim hec particula est finis una et principalissima".*

⁶ principalissima scripsi coll Arist., GA II.6.742a34-35] princi()tis M.

⁷ prima] p⁹ M.

ipsius animalis. Hinc est quod dicitur quod a corde procedunt meatus et viae per quae influit¹ ad singulas partes corporis; istae autem viae dicuntur spiritus, transferentes virtutem sentiendi a corde ad alias partes corporis, et ideo dicitur in libro *De differentia spiritus et animae*² quod spiritus dicitur quasi vehiculum, quia vehit vires animae in organa³ ipsius corporis, et in organis ipsi<us> corporis vires animae perficit. Sunt etiam quaedam viae procedentes⁴ a corde per quas defertur nutrimentum ad singulas partes corporis, quia ultimata digestio nutrimenti est a corde. Istae autem viae non sunt nisi venae, quia ex sanguine nutriuntur animalia, et ideo dicitur quod venae procedunt a corde propter delationem sanguinis, spiritus autem propter delationem sensus et motus.

Ulterius etiam est intelligendum quod licet primum principium sanguinis sit ex corde, tamen evaporatio ascendens antequam veniat ad cor bene potest recipere aliquam formam sanguinis, et hoc contingit bene in hepate, non tamen recipit formam ultimam et completam antequam fuerit digesta a corde.

Ad 1. Rationibus apparet solutio.

Ad 1.1 Ad primum, cum arguitur “Ibi est primum principium sanguinis ubi primo generatur etc.”, verum est – complete. Et hoc est ex corde. Tunc ad minorem: cum dicitur quod in corde non generatur primo sanguis, si addatur “complete” falsum est. Et ad probationem, “alimento ingrediente etc.”, dico quod non accipit sanguinem pro digestionem completa et ultima sed pro eo quod aliquantulum alteratur ad formam sanguinis. Unde bene volo quod alteretur aliquo modo ad formam sanguinis in hepate, tamen non alteratur ad formam completam sanguinis antequam deveniat ad cor ubi poterit complete digeri.

Ad 1.2 Ad aliud. Cum arguitur “Ubi est primum principium caloris, ibi est primum principium /391vB/ sanguinis”, dicendum quod ubi⁵ est

¹ influit *Donati*] influ()e **M**.

² *Locum non inveni. De spiritu vehiculo cf. Albertus Magnus, Somn. Vig. I.I.VII, Borgnet 9: 132a: “oportet ergo quod illud quod vehit operationes virtutum in quodlibet organum, derivetur ab illo a quo est fluxus virtutis: hoc autem est ab anima quae est in corde. Dum igitur tale vehiculum sit spiritus, spiritus secundum principium sui et sedem ex corde est, et ad cor refertur.”*

³ organa] organum **M**.

⁴ procedentes] p(e)rce()tes **M**.

⁵ ubi] non **M**.

primum principium caloris per se et essentialiter, ibi est primum principium sanguinis. Ad minorem, cum dicitur “Principium caloris magis est in hepate”, verum est – accidentaliter, non essentialiter, quia cor habet aspectum diametralem¹ ad cerebrum, ideo calor ipsius cordis mitigatur per frigiditatem cerebri; hepar autem non habet talem respectum ad cerebrum, sed quodammodo obliquum, et ideo caliditas hepatis non mitigatur sicut caliditas cordis. Unde licet caliditas in corde sit causa caliditatis in hepate ex accidenti, tamen hepar est quid calidius corde. Contingit autem alia de causa quod caliditas magis temperata est in corde quam in hepate quia in parte sinistra non est <praeter> cor nisi splen in quo dominatur frigiditas, ratione autem istius frigiditatis ita proxime circumstantis cor mitigatur calor ipsius cordis, et ideo bene volo quod maior sit caliditas in hepate quam in corde, etsi accidentaliter; et ideo ratio n<on> procedit.

Quaestio 9*. Utrum in pueris sit multa evaporatio ad locum superiorem

Consequenter quaeritur utrum in pueris sit multa evaporatio ad locum superiorem.

1. Et arguitur quod non. Numquam fit² evaporatio nisi per calidum; sed in pueris non est multa caliditas, in eis hebetatur per humidum; ergo etc.
2. Oppositum vult Philosophus,³ et ponit signum ad hoc quoniam pueri post generationem eorum per quinque menses non possunt vertere colla. Et dicit Albertus⁴ quod per quinque menses non noscunt signa nec verba sed post.
3. Ad quod dico quod in pueris est <e>vaporatio multa ad locum superiorem, et huius signa sunt magnitudo partium superiorum et multus somnus et infirmitas quaedam quae dicitur epilepsia,⁵ quae causatur ex nimia evaporatione facta ex nutrimento. Et causa dispositionis partium est quia natura semper magis sol<lic>ita est circa partes nobiliores, sed

¹ diametralem] diame()lem **M**.

² fit] sit **M**.

³ Arist., *Somn. Vig.* 3.457a17-20.

⁴ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.II.VIII, Borgnet 9: 151a.

⁵ epilepsia] epilepsia **M**.

partes superiores sunt partes nobiliores, et ideo natura maxime sollicitatur circa materiam ipsarum et perfectionem; non perficiuntur autem nisi per nutrimentum, et ideo natura multam evaporationem nutrimenti facit ad locum superiorem, ut partes superiores primo perficiantur. Huiusmodi etiam causa est evaporatio<nis> quod materia evaporationis est humidum nutritibile, in pueris autem est multa humiditas nutritibilis et multum calidum, et ideo in ipsis fit multa evaporatio. Et ideo dicit Philosophus¹ quod non confert ipsis bibere vinum, ventosum enim est vinum et vaporosum², et ideo cum vinum intrat loco nutrimenti in pueris facit ibi duo mala: unum est quod causat multas fumositates et indispositiones, et huius ratio est quia cum nutrimentum sit evaporativum, adveniente tali fumoso et spumoso †me()am† evaporationem quae disponit ad infirmitates, puta ad epilepsias³ et alias dispositiones. Aliud malum facit in pueris quod illud nutrimentum pueros disponit ad omnes passiones ad quas ventositas et fumositas disponunt; nunc autem ita est quod ventositas non tantum disponit ad incontinentiam gustus et tactus, sed ad incontinentiam circa iram. Istae autem passiones in pueris sunt valde abominabiles. Ideo non debent bibere vinum. Sed, sicut dicit Avicenna,⁴ convenientissimum pueris est nutriri lacte, <in> lacte enim invenitur triplex substantia: una aquosa, et ratione eius immittitur flegma in partes corporis et facit eas distare et dilatari; alia est substantia terrestris et grossa, puta caseus, et per istam substantiam habet lac consolidare membra puerorum, et ita causa[n]t duritiam in membris puerorum; alia est substantia spumosa, illa est [[ut]] substantia ut butyrum, per istam autem substantiam generat multitudinem spirituum in membris puerorum. Per istam causam concedit Avicenna esse convenientissimum pueris nutriri lacte. Alia etiam <est> causa quod lac in mamillis generatur ex sanguine menstruo derelicto in matrice in tempore partus; nunc ita est quod pueri generantur ex illo sanguine, quia eadem est natura seminis et menstrui secundum quod dicitur a Philosopho,⁵ quia ex⁶ utroque generatur totum animal, ex sanguine menstruo tamquam ex principio materiali et ex semine tamquam ex principio formali. Unde quia fetus⁷ nutritur in

¹ Arist., *Somn Vig.* 3.457a14.

² vaporosum] vopo()sum M.

³ epilepsias] epilencias M.

⁴ *Locum non inveni.*

⁵ Arist., *Insomn.* 2.460a8-9.

⁶ ex utroque – formali] Cf. Arist., *GA* II.4.738b18-27.

⁷ fetus] secus M.

matrice ex sanguine menstruo, ideo pueri de novo nati optime nutriuntur de <eo> quod †optet† naturam illius sanguinis; illud enim quod est purius /392rA/ de sanguine menstruo derelicto in matrice post tempus partus defertur ad mamillas et ibi convertitur in lac; ideo etc.

Iuxta quod etiam est advertendum quod sicut¹ pueris non est conferendum vinum ad potandum, sic nec nutricibus, quia vinum quod accipiunt nutrices ad nutrimentum partim convertitur in sanguinem menstruum ex quo generatur lac. Nunc autem ita est quod si mixta aliqua generantur ex simplicibus, simplicia non manent in mixto in actu puro nec in potentia pura sed medio modo, sc. virtute. Similiter cum aliqua mixta concurrunt ad compositionem tertii, similiter manebunt. Sed cum simplex maneat in mixto virtute, passiones consequentes ipsum manebunt in ipso, et sic de mixto respectu alterius mixti; cum igitur virtus vini maneat in nutrice et deinde in lacte, et passiones consequentes vinum; passiones autem consequentes vinum sunt fumositas et spumositas, qua causant epilepsiam;² ergo et in lacte erunt istae passiones. Lac igitur tale pueros nutritos ab illo disponit ad epilepsiam; ergo [[et in lacte]] et ad alias infirmitates et ad incontinentiam gustus et tactus et irae, ut prae habitum. Unde nutrices vinum bibere non debent. Dicit enim Philosophus hic³ quod nihil differt pueros bibere vinum et ipsorum nutrices nec e converso. Et hoc est totum de vino forti intelligendum.

Ad 1. Ad argumentum in oppositum. Cum arguitur “Evaporatio non fit nisi per calidum”, verum est. Ad minorem, “in pueris non est calidum”, respondet Avicenna⁴ dicens quod tantum est de calido in pueris quantum est in iuvenibus, nisi quia calidum acutius est in iuvenibus quam in pueris. Causa autem huius dicitur esse quia in iuvenibus est multum de calido et sicco; modo ita est quod calidum in iuvenibus semper agit in sicco, et sicco dicitur esse †...a† caloris et acuit ipsum calidum, in pueris autem hebetatur ista caliditas ex superabundantia humiditatis, et ideo quia in pueris est multa caliditas, per consequens erit multa evaporatio; sed tamen caliditas non est causa sufficiens evaporationis, sed caliditas cum humiditate.

¹ sicut – sic nec nutricibus] cf. Arist., *Somn. Vig.* 3.457a14-15.

² epilepsiam – epilepsiam] epilenciam – epilenciam **M**.

³ hic] hoc **M**. *An recte?* Arist., *Somn. Vig.* 3.457a15.

⁴ *Locum non inveni.* Cf. autem Avicenna, *de An.* IV.III, p. 43.

***Quaestio 10*: Utrum cessante primo impellente cesset motus
proietorum in aere.***

Consequenter quaeritur circa partem illam¹ POST HAEC AUTEM DE SOMN<I>O, ubi Philosophus ad probandum² quod species maneant in organis sensuum abeuntibus sensibilibus ponit similitudinem dicens³ quod sicut motus proietorum continuatur cessante primo impellente, similiter motus sensibilibus a<pu>d sensum abeuntibus sensibilibus. Ideo modo quaeritur utrum cessante primo impellente cesset <motus> proietorum in aere.

1. Videtur quod sic.

1.1 Primum proiciens in motu projectionis est causa totius motus; sed cessante causa cessat effectus; ergo cessante primo impellente cessant alii motus.

1.2 Item, movens instrumentaliter non agit nisi in virtute moventis principalis; nunc igitur in motu projectionis est totus aer movens instrumentum et primum impellens est movens principale; ergo aer non movet in virtute primi impellentis; sed cessante primo cessant posteriora; ideo etc.

2. Oppositum⁴ patet per Philosophum⁵ et ad sensum.

3. Ad quod dico quod motus proietorum potest continuari in medio cessante primo impellente a motu suo.

Sed de modo continuationis dubitaverunt viri praecipui in philosophia, secundum quod dicit Commentator super VIII Physicorum,⁶ sc. Plato et Aristoteles.

Aliqui dicunt quod primum proiciens impellendo proiectum dividit medium, ratione cuius fit facilior pertransitus; cum autem illud corpus

¹ *Laudatur initium libri De insomniis* (Arist., *Insomn.* 1.458a33). *Igitur* “circa partem illam” = “in ea parte libri De somno et vigilia quae est de insomniis.”

² probandum] pd M.

³ Arist., *Insomn.* 2.459a28-b1.

⁴ oppositum – sensum M^{corr} in mg.] om. M a.c.

⁵ Arist., *Insomn.* 2.459a28-b1.

⁶ *Fortasse* Averr., *Ph.* VIII.82, ed. Iunt. 4: 430A-431G, *respicitur, quamquam ibi nihil de Platone dicitur. Platonis mentionem facit* Thomas Aquinas, *Ph.* VIII.22: “Deinde cum dicit: si autem simul movet etc., excludit quandam solutionem, quae dicitur fuisse Platonis”.

proiectum partes medii pertransierit,¹ illae partes inclinant se, et reinclinando² corpus proiectum impellunt, et ex tali reinclinatione secundum aliquos continuatur motus proiecti in aere.

Ista positio non habet omnino veritatem, quia³ reinclinatio talium partium posterior est divisione medii, divisio autem medii posterior motu medii, posterius autem non est causa prioris; ergo ista reinclinatio partium aeris non erit causa motus proiectorum in medio.

Item, si talis reinclinatio partium medii esset causa continuationis motus, cum aequalis sit reinclinatio medii quantum⁴ est a parte ipsius in fine⁵ sicut in principio, ita⁶ fortis foret motus proiectorum in fine sicut et in principio, et hoc est contra Philosophum libro Caeli et mundi,⁷ qui⁸ dicit quod motus /392rB/ naturalis fortior est in fine quam in principio, motus violentus⁹ e converso, motus autem proiectorum est fortior et velocior in medio.

Ideo dicunt alii quod primum impellens pulsum impellit aerem sibi proximum, et illa pars impulsiva impellit aliam, et sic deinceps, quamdiu durat virtus primi impellentis.

Isti non dicunt sufficienter. Si enim haec esset causa sufficiens, cum virtus primi impellentis sit fortior in principio quam in medio vel fine, et motus esset fortior in principio quam [quam] in medio vel in fine; quod est contra Aristotelem libro Caeli et mundi.¹⁰

Item, isti sic dicentes quaestionem¹¹ mutant, sed¹² eam non dissolvunt. Possunt enim reddere causam quare proiectum movetur in medio, sed

¹ pertransierit] pertranssierunt **M**.

² reinclinando **M^{corr}**] reclinando **M a.c.**

³ quia **M^{corr}**] *om.* **M a.c.**

⁴ quantum] quanto **M**.

⁵ fine] *lie* **M**.

⁶ ita – principio **M^{corr}** *in mg.*] *om.* **M a.c.**

⁷ Arist., *Cael.* II.6.288a20-22. Cf. *Auctoritates Aristotelis* 3.58, p. 164: “Omnis motus naturalis est debilis in principio, in fine fortior, sed e converso motus violentus in principio est fortior, in fine debilior.”

⁸ qui] quod **M**.

⁹ violentus **M^{corr}**] motus **M a.c.**

¹⁰ Arist., *Cael.* II.6.288a20-22.

¹¹ quaestionem mutant] Cf. Averroes, *Ph.* VIII.82, ed. Iunt. 4: 430D: “huiusmodi solutio nihil aliud est quam mutare quaestionem”.

¹² sed] ut **M**.

non possunt reddere causam quare motus continuetur, nec etiam dicunt modum per quem motus deberet continuari, quoniam secundum Philosophum¹ omne quod movetur ab alio movetur, et in septimo Physicorum ubi dicit hoc dicit² etiam quod movens et motum sunt simul. Si ergo prima pars medii primo impellitur³ a primo impellente, non movet nisi mota a primo impellente, ergo [ce]cessante[[i]] primo impellente cessat motus eius, et per consequens virtus eius impellendi partem sibi proximam. Vel si dicatur quod cessante primo impellente poterit motus continuari, detur causa, quoniam non est data, et ideo peccavit⁴ in ponendo.

Propter quod dicendum est aliter quod primum impellens motu suo impellit rem proiectam et res proiecta movet aerem sibi proximum; illa autem pars aeris impulsiva a primo impellente recipit ab illo virtutem impellendi partem propinquam, [[si]] ita \sc./ quod potest movere cum primum impellens cessat a movere, recipit enim quandam qualitatem \sive virtutem/ a primo impellente, quae est principium movendi cum primum impellens cesset a movere, et ideo potest pars aeris primo impulsiva movere partem sibi propinquam, et illa aliam, et illa aliam, et ita continuatur motus in ipso aere et semper durat quousque corpus proiectum excedat virtutem primi impellentis. Unde quanto corpus proiectum magis movetur, tanto magis continue debilitatur virtus primi impellentis, quia omnis virtus quanto magis elongatur a suo fonte tanto magis debilitatur; et ideo tandem deveniendum est ad partem aeris ultimo impulsivam quae virtutem movendi non habet, et dicitur penitus cessare virtus primi impellentis, et res proiecta dicitur tendere ad locum suum naturalem, sicut \apparet/ de petra proiecta.

Sed adhuc redit ea<dem> difficultas quae prius, quia pars aeris impulsiva movens aliam non movet nisi quia mota, sed cessante primo impellente a motu suo non movetur, quare nec movet. Dicendum est ad hoc, sicut tangit quidam magnus super octavum Physicorum,⁵ quod aliquando enim est motus pure localis, aliquando autem cum motu locali concurrunt altera-

¹ Arist., *Ph.* VII.1.241b24. Cf. *Auctoritates Aristotelis* 2.183, p. 155: “Omne quod movetur ab aliquo movetur.”

² Arist., *Ph.* VII.2.243a3-6. Cf. *Auctoritates Aristotelis* 2.185, p. 155: “Movens et motum simul sunt et inter ea non est dare medium.”

³ impellitur] impelletur **M**.

⁴ peccavit] peccaverunt *malim*.

⁵ *Locum non inveni*.

tio ad aliam formam; in motu autem pure locali necesse est motum quiescere cessante primo impellente, sed in motu locali ubi concurrunt alteratio ad [[.]] formam non est necesse et rem motam quiescere quiescente primo impellente. Verbi gratia, sicut videmus quod generans ignem non agit motu locali tantum, sed motu locali ad formam; generans enim ignem dat formam igni, et quantum dat sibi de forma, tantum dat sibi de loco; unde amoto¹ generante habet formam per quam est ignis \et² per quam potest manere sursum/, et ideo non est necesse in talibus motum quiescere quiescente movente, sed quia forma est principium inclinationis ad sursum, ergo ignis habet inclinationem ad sursum remoto generante, et ideo ubicumque motum localem consequitur motus ad formam vel naturam [conceditur]³ non est necesse rem motam quiescere quiescente primo movente, et ideo in aere et aqua, quae possunt rarefieri et condensari quiescente primo movente non quiescit res proiecta, vel etiam aer vel aqua, in quibus fit motus \secundum Albertum/.⁴ Quia cum aliqua pars aeris vel aquae impellatur cum re proiecta in aere vel aqua non solum invenitur motus localis sed motus alterationis, quia motus rarefactionis⁵ et condensationis, unde pulsu primi impellentis ex una parte rarescit aer et aqua, et ex altera⁶ parte condensatur. Ratione autem rarefactionis recipiunt virtutem impellentis, \rarum⁷ enim de facili recipit/, ratione condensationis rem proiectam /392vA/ impellunt.⁸ unde dicitur quod pars aeris impulsiva est rarefacta, dimissa⁹ autem naturae¹⁰ propriae condensatur.

Unde intelligendum quod pars aeris impulsiva rarefacta ultra modum cessante primo impellente accedit celeriter ad condensationem; nunc autem ad condensationem alterari non poterit nisi impellat partem sibi proximam, et etiam rem proiectam, et ita aliam quamdiu durat virtus primi impellentis. Unde si manus in aere moveat lapidem rarefacit¹¹

¹ amoto generante] *an a motu generantis scribendum?*

² et – sursum **M**^{corr} in mg.] *om. M a.c.*

³ conceditur *seclusi Donati suadente.*

⁴ secundum Albertum **M**^{corr} in mg.] *om. M a.c.*

⁵ rarefactionis] rarefactionis **M a.c.**

⁶ altera] aliqua **M.**

⁷ rarum – recipit **M**^{corr} in mg.] *om. M a.c.*

⁸ impellunt] inpollut() **M.**

⁹ dimissa] *lectio incerta; fort. dimissa M p.c., immissa M a.c.*

¹⁰ naturae *Donati*] *ne M.*

¹¹ rarefacit] rarefacit **M a.c.**

aerem sibi proximum ultra modum \communem/,¹ sed cessante manu mea pars \illa/ incipit \reinclinari et per consequens/ condensari, et tunc impellit rem proiectam et partem aeris sibi proximam. Unde si pars aeris [[sibi proximam]] impulsa moveretur per pulsum tantum, cessante primo impellente cessaret motus; sed quia per pulsum generatur rarefactio et condensatio, ideo continuatur motus projectorum et motus aeris, [[nunc autem]] ita \enim/ est de partibus aeris sicut de procellis in mari[i]; sicut enim est de ipsis quod una procella mota movet aliam et illa aliam, ita quod movet navem, sic est de partibus aeris, quaelibet enim impellit aliam, et sic tandem ultima impellit rem proiectam. Et ideo dixit Commentator super octavum Physicorum² motum projectorum assimilari³ motui navis super aquam. Unde ad continuationem motus projectorum non est necesse semper primum impellens movere actualiter. Unde dicit Commentator⁴ quod in motu proiecti ab eo qui movit et tetigit motus inexistit ita quod primum impellens est causa continuationis motus non per movere sed per movisse.

Ad istum autem motum tria concurrunt: velocitas motus aeris et contra-resistentia et successio impulsionum. Primum patet, quia nisi velocitas motus aeris \praeveniret⁵ descensum proiecti impellendo ipsum,/ [[set]] corpus proiectum non moveretur. †Sequa\tur/†⁶ etiam contraresistentia, quia aer divisus et dissolutus reinclinatur, ille autem aer reinclinatus prohibet corpus proiectum moveri ad locum suum naturale. Unde prima opinio non improbat quantum ad hoc quod reinclinatio est causa talis motus, sed in quantum dicit reinclinationem esse causam sufficientem motus: requiritur [[etiam suscessionem]] \successio/⁷ impulsu\um/, quia pars primo impulsa partem aliam sibi propinquam impellit, unde quia pars proiecta successive movet partes aeris, et quia partes aeris se tangunt et sunt consequenter se habentes, ideo motus projectorum apparet esse unus, quod tamen non est verum.

Iuxta quod est intelligendum quod partes aeris sunt diversi motores et diversi motus consequenter se habentes, ille etiam motus fortior est in

¹ \communem/, \illa/, \reinclinari et per consequens/ M^{corr}] *om.* M *a.c.*

² Averroes, *Ph.* VIII.82, ed. Iunt. 4: 430L.

³ assimilari M^{corr} *in mg.*] *ass....* M *a.c.*

⁴ Cf. Averr., *Ph.* VIII.82.

⁵ praeveniret – ipsum M^{corr} *in mg.*] *om.* M *a.c.*

⁶ sequatur] se()qua M *a.c.*, tur *add.* M^{corr} *s.l.*; *an sequitur scribendum?*

⁷ \successio/ impulsu\um/] *additiones a M^{corr} factae.*

medio quam in principio vel in fine. Unde si respicimus, ad motum primi impellentis qui cotidie debilitatur in motu proietorum, motus fortior est in principio quam in medio vel fine, quia virtus primi impellentis est fortior in principio quam¹ <in> medio vel in fine. Si autem respiciamus ad hoc quod in motu proietorum est maior multitudo motorum in medio quam in principio vel fine, motus proietorum est fortior in medio quam in principio, quia in principio non est tanta multitudo \.../ quam in fine, quia tota virtus primi impellentis quasi frustratu[r]/[s], unde sicut in aqua una gyratio vel unus circulus causat alium² et ille alium, non tamen deficit primus circulus sed dilatatur, similiter impulsus in aere causat alium³ et ille alium, non tamen deficit primus impulsus in aere sed debilitatur, etsi non appareat nobis ideo quia plura sunt moventia in medio quam in principio vel in fine, \ideo⁴ fortior est in medio quam in principio vel fine/. Unde intelligendum quod motus proietorum est mixtus, est enim partim naturalis et partim violentus: naturalis quia continuatur virtute primi impellentis, est violentus quia impeditur a motu suo naturali.

Ad 1.1 Ad argumentum in oppositum dicendum quod primum impellens non est causa sufficiens continuationis motus, sed cum hoc requiritur aliqua qualitas de novo inducta in partibus aeris, ut condensatio et rarefactio,⁵ et per istas⁶ qualitates habet pars aeris virtutem movendi partem sibi proximam cessante primo impellente. Quando autem pars aeris non potest rarefieri et condensari, tunc non movetur amplius res proiecta sed tendit ad locum suum naturalem.

Ad 1.2 Ad aliam rationem, cum arguitur “Movens instrumentaliter non agit nisi in virtute moventis principalis etc.”, concedo maiorem et minorem. Et cum dicitur “aer non movetur nisi ex virtute primi impellentis”, dico quod pars aeris impulsiva virtutem habet a primo impellente /392vB/ movendi cum⁷ primum impellens deficiat a movere, et ideo res proiecta et etiam pars aeris potest moveri cessante primo impellente.

¹ quam] quod M.

² alium – alium] aliam – aliam M.

³ alium – alium] aliam – aliam M.

⁴ ideo – fine *add.* M^{corr}.

⁵ rarefactio] rerefactio M.

⁶ istas] i()cō M, *ut videtur*.

⁷ cum] *potius* cur M.

Quaestio 11*. Utrum abeuntibus sensibilibus species ipsorum maneant in organis sensuum

Consequenter quaeritur utrum abeuntibus sensibilibus species ipsorum maneant in organis sensuum.

1. Et videtur quod non.

1.1 Quoniam sensus sic[ut] se habet ad sensibile sicut speculum se habet ad corpus sibi directe oppositum, Philosophus¹ enim organa sensuum comparat speculis; sed in speculo non manet forma corporis sibi obiecti apud eius absentiam; ergo etc.

1.2 Item, Philosophus dicit² quod intelligimus cum volumus,³ non autem sentimus; sed hoc non esset nisi quia abeuntibus rebus manent species intelligibiles in intellectu, in sensu autem non; ideo etc.

2. Oppositum apparet per rationem Philosophi.⁴ Sic enim est de alteratione sensus a sensibili, sic<ut> est de motu violento; sed in motu violento potest mobile moveri quiescente primo impellente; ergo contingit sensum alterari abeunte sensibili.

3. Dicendum est quod abeuntibus sensibilibus, species eorum manent in sensibus apud absentiam ipsorum, sed non mane<n>t diu, quia non est eiusdem virtutis bene recipere et bene conservare; humidum enim est bonae receptionis et non bonae retentionis; sed siccum est bonae retentionis \et⁵ malae seu difficilis receptionis/, et quia sensitivae alligatae sunt organo corporeo et reducuntur ad diversa organa ipsius corporis, eadem virtus non est bonae receptionis et bonae retentionis; unde virtutes exteriores sunt bonae receptionis, non autem bonae retentionis, bene enim recipiunt et de facili modicas differentias rei sensibilis, sicut accidit in speculo; speculum enim bene et de facili formam alicuius corporis praesentis recipit, sed de facili \dimittit/.⁶ Sic est de organis sensuum exteriorum, quia bene species sensibilibus recipiunt, ut dictum est, sed quia malae sunt retentionis de facili recedunt ab ipsis. Et ita probatur primum membrum.

¹ Arist., *Insomn.* 2.459b23-25.

² Arist., *de An.* II.5.417b24-25.

³ volumus] ve()mus **M**.

⁴ Arist., *Insomn.* 2.459a24-30.

⁵ et – receptionis *add.* **M**^{corr} *s.l.*

⁶ dimittit **M**^{corr} *s.l.*] dem()to **M** *a.c.*

Probatio secundi, sc. quod species non manent diu, e<st>: dicit enim Philosophus¹ quod si respicimus per aliquod \tempus/² ad aliqua valde splendida et claudamus oculos et iterum apertis oculis inspiciamus illud,³ primo apparebit splendidum, deinde convertetur in colorem purpureum, ita quod in tot diversos colores convertetur quod tandem apparebit sub proprio colore, sc. sub colore nigro. Quod autem abeuntibus sensibilibus species maneant in sensibus manifestum est in quattuor sensibus, sc. in gustu, olfactu, auditu, tactu; gustus enim ex sapido fit sapidus, tactus ex calidis calidus abeuntibus sapido et calido, quia materialiter immuta<n>tur a sensibilibus suis. Sed dubium est de visu, quia non immutatur materialiter a suis obiectis, quoniam in videndo alba non albescit nec nigra nigrescit.

Ad huius igitur evidentiam considerandum est quod in quolibet sensu est considerare <ad> duo: vel ad dispositionem organi \vel ad/ virtutem sensitivam. Unde considerando visum quantum ad organum suum, species rei visibilis non manet in eo apud absentiam eius, quia organum visus est quoddam corpus diaphanum aqueae naturae a dominio, et sicut est de diaphano extra, sic est [sic est] de diaphano intra; sed in diaphano extra non manet species rei apud eius absentiam, sicut in aere et in aqua[s], sicut nec species rei visibilis manet in organo visus. Sed quia praeter organum reperitur virtus visiva, quae est cognitiva, cum cognitio visiva maneat apud absentiam rei visibilis, similiter et res visibilis quantum ad esse cognitivum, et haec cognitio est ex parte animae, non ex parte visus.

Ad 1. Ad rationes.

Ad 1.1 Ad primam, cum arguitur “Sic se habet sensibile etc.”, dico quod [ex] quoad quid est similitudo, et quoad quid non. Quoad hoc est similitudo quod sensus sic recipit impressionem factam a sensibili sicut speculum recipit [[speciem]] impressionem factam a corpore; sed in hoc est dissimilitudo quia speculum recipit in quantum est aliquid perspicuum, sensus autem in quantum est aliquid cognitivum,⁴ et quia cognitio rei manet in anima in absentia ipsius, ideo species rei sensibilis manet in organis sensuum apud absentiam /393rA/ sensibilium, sed

¹ Arist., *Insomn.* 2.459b11-17.

² tempus *add.* M^{corr} *s.l.*

³ illud] aliquid M, *ut videtur.*

⁴ cognitivum] cog()m M.

forma in speculo non manet in absentia sensibilibus, quia speculum recipit in quantum splendidum.

Ad 1.2 [[Consequenter quaeritur]] Ad aliud, cum dicitur “Intelligimus cum volumus, non autem sentimus”, pro tanto dicit Philosophus “non sentimus” quia etsi species rei sensibilis maneant in organis sensuum apud absentiam sensibilibus, non tamen manent diu, et quia sensibilia non semper sunt praesentia; sed intelligimus cum volumus quia species receptae in anima non recedunt; ideo propter permanentiam specierum intelligibilium in intellectu dixit Philosophus¹ quod intelligimus cum volumus, non autem sentimus.

Quaestio 12*. Utrum mulier menstruosa inficiat speculum eo modo quo Philosophus ponit

Consequenter quaeritur utrum mulier menstruosa inficiat s[[e]]speculum eo[dem] modo quo Philosophus² ponit.

1. Et arguitur quod non.

1.1 Quia movens et motum debent <esse> simul; sed speculum infectum et oculus mulieris non sunt simul; ergo oculus mulieris menstruosae non inficit speculum.

1.2 Item, si oculus mulieris menstruosae inficeret [[se]] speculum, aut hoc esset in quantum videt, quod non potest, cum enim ipsa videt ad quamcumque distantiam, inficeret ad quamcumque distantiam; hoc autem falsum est; aut in quantum evaporat, sed si hoc esset, cum ipsa evaporat per alias partes <etiam per alias partes> inficeret, vel detur causa.

3. Ad quod dico quod mulier menstruosa inficit speculum eo modo quo dicit Philosophus, quia aliquo ingrediente deforis ad partes interiores ad augendum et nutriendum ipsum animal digeritur per actionem caloris naturalis, unde aliquando plus convertitur de nutrimento quam fuerit necessarium ad restaurationem deperditi, unde illud nutrimentum melius digeritur in viris quam in mulieribus, et in illis convertitur in semen et

¹ Arist., *de An.* II.5.417b24-25.

² Arist., *Insomn.* 2.459b26-460a23.

mittitur ad vasa seminaria; sed quia caliditas in mulieribus magis est deficiens et minus potens, nutrimentum in mulieribus non convertitur in semen sed in sanguinem menstruum. Unde cum sit multa abundantia menstruorum, vas in quo est tanta materia propter calorem vehementem finditur, unde quod turbidum est et magis grossum mittitur ad partes inferiores et petit exitum, aliud autem, quod est magis subtile, mittitur ad partes superiores, unde ex alia parte sanguinis menstrui nutritur¹ fetus in matrice, alia pars sanguinis menstrui mittitur ad mamillas, et ibi digeritur et convertitur in lac per quod nutritur fetus post partum, sed² quod est purissimum mittitur ad oculos, et ibi magna pars recipitur, quia ibi sunt multae venae, quae sunt viae et vasa sanguinis; iste autem sanguis menstruus in oculis exiens evaporat et inficit aerem propinquum, et ille aer aerem sibi propinquum, ita quod tandem inficitur aer proximus speculo, et ille inficit speculum. De hoc autem sanguine loquens Solinus³ dicit quod mulier solum est animal menstruosae naturae. Menstruum est cuius contactu fruges non germinant, herbae arescunt, muscae moriuntur, et si canes illud gustent in rabiem efferentur; glutinum factum est quod nec acu nec ferro dissolvitur, sed corpore polluto ipso menstruo sponte dispergitur. Et isto modo contingit infasciatio:⁴ si vetula imaginetur ad maleficium et corruptionem alicuius pueri, elevantur vapores mali circa imaginativam, et ibi calefacti evaporant, et quod subtilius est mittitur ad oculos et inficit aerem, et si puer sit in determinata distantia inficit puerum, et per consequens moritur puer; corpora enim puerorum faciliter <sunt> receptiva impressionum, ut specula munda formas corporum directe sibi oppositorum recipiunt.

¹ nutritur] mittitur **M**.

² sed] aut **M**.

³ Solinus, *Collectanea rerum mirabilium* I.54-56: "Itaque ut Democritus physicus ostendit, mulier solum animal menstruale est, cuius profluvia non paruis spectata documentis inter monstrifica merito numerantur. Contactae his fruges non germinabunt, acescent musta, morientur herbae, amittent arbores fetus, ferrum robigo corripit, nigrescent aera, si quid canes inde ederint in rabiem efferabuntur, nocituri morsibus quibus, lymphaticos faciunt. Parua haec sunt. Bitumen in Iudaea quod Asphaltites gignit lacus adeo lentum mollitie glutinosa, ut a se nequeat separari, enimvero si abrumpere partem uelis, uniuersitas sequetur scindique non potest, quoniam in quantum ducatur extenditur. Sed ubi admota fuerint cruore illo polluta fila, sponte dispergitur, et adplicita tabe diducitur paulo ante corpus unum, fitque de tenacitate conexas contagione partitio repentina."

⁴ infasciatio] *fort.* [in]fasciatio *vel* in fasciatio<ne> *scribendum*.

Ad 1.1 Ad rationem. Concedo maiorem. Ad minorem dico quod non requiritur quod movens primum et motum sint simul, sed requiritur quod movens proximum et motum sint simul. Sic est in proposito: aer ultimus inficiens et speculum infectum sunt simul.

Ad 1.2 Ad aliud dico quod oculus inficit in quantum evaporat, et quia oculi sunt partes corporis magis evaporativi, [et] ideo per oculos fit potius infectio quam per alias partes /393rB/

Quaestio 13*. Utrum scientia divinatoria per somnium sit possibilis

Consequenter quaeritur utrum scientia divinatoria per somnium sit possibilis.

1. Et arguitur quod non.

1.1 Quia omnis scientia quae est in nobis aut generatur ex ratione certa, quae est divinatio, aut ex ratione probabili, quae est opinio; sed divinatio quae est in somno non est ex ratione certa, quia sic maxime inesset iudicium de somniis ipsis sapientibus, sed Philosophus¹ dicit quod fatuis et alienatis mente maxime inest iudicium de ipsis; nec secundo modo, quia dicit Albertus² [dicit] quod nulla probabilitas est quod somnians lunam augeri †sit³ quia† sua potestas debet elevari,⁴ et lunam eclipsari suam potestatem deprimi.

1.2 Item, si scientia de divinatione esset possibilis, aut esset immissa, quod non potest, quia tunc eveniret in sapientibus et prudentibus; aut haberet originem in nobis, quod non potest, quia illa sunt ultra prudentiam nostram.

2. Oppositum vult Philosophus,⁵ et etiam Commentator. Dicit⁶ enim quod negare somnia est negare sensibilia, unde aliqui somniantes per somnia[s] saepe dicunt verum de futuris.

¹ Arist., *Div. Somn.* 2.464a22-24.

² Albertus Magnus, *Somn. Vig.* II.I.II, Borgnet 9: 79b-80a.

³ sit quia] *aut hoc facit quia aut sciat quod locum corruptum sanare posse videtur.*

⁴ elevari] eli(ori) M.

⁵ Cf. Arist., *Div. Somn.* 1.462b14-17 & 463a30-31.

⁶ Averr. *Somn. Vig.* 99.25: “negare ea est negare sensata.”

3. Dicendum quod [[i(a)]] divinatio est possibilis. Ad cuius evidentiam considerandum, secundum quod dicit Albertus,¹ quod somnia ex quibus devenimus in iudic*um*² de aliquibus ex †alio³ quae† habent originem quam a nobis ipsis aut corporibus superioribus. Si⁴ a nobis, hoc potest esse aut ex parte corporis aut ex parte animae.

Ex parte corporis quando in corpore dominatur humor cholericus vel phlegmaticus vel aliquis alius †nimis⁵ super(atur)†, ex istis autem humoribus, puta cholericis, phlegmaticis, dicuntur moveri potentiae et virtutes alligatae organo corporeo, phantasia⁶ autem non ligata format idola convenientia illis humoribus, ex talibus autem idolis contingit aliquem somnare se esse in igne, ut quando dominatur humor cholericus, cuius idolum formavit phantasia, et tale est signum aegritudinis quae causatur a tali humore dominante. Similiter etiam de humore phlegmatico, sicut etiam Albertus⁷ narrat de illo qui somniabat sibi picem ardentem fundi in ventre,⁸ et post somnum emisit choleram nigram. Causa enim huiusmodi somnii erat cholera nigra adusta existens in corpore eius.

Aliquando somnia habent originem ex parte animae, sicut aliquando contingit quod aliquis in somno multum afficitur specie amici sui cum ab eo fuerit multum distans, quia dicit Philosophus⁹ quod amici p<ro>culentes maxime sunt sol<lic>iti. Contingit tunc quod anima in somno informet idola convenientia amico suo, ista autem idola informata mittuntur ad sensum communem, ex quo causatur somnium, sc. iuxta sensum communem apparent multa idola eorum quae eveniunt circa

¹ Cf. Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.IV, Borgnet 9: 181b: “relinquendo pro constanti in somniis esse futurorum frequenter et occultorum aliorum divinationem ex quacunque causa sit illa, quia de hoc inferius quaeremus: potest enim esse a deo vel a stellis vel a causa quae est in nobis.”

² iudicium] iudic(um) vel indic(um) **M**.

³ alio quae] a(li)o q(uae) **M**. Fortasse <nullo> alio [quae] scribendum.

⁴ si a nobis – animae] Cf. Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.II, Borgnet 9: 298a: “Causa autem somniorum potest esse et in corpore et in anima.”

⁵ nimis] [[mus(ibus)] nimis [[s]] **M**; correctiones in scribendo factae sunt.

⁶ phantasia] fan(a) **M**. Eodem modo paullo infra.

⁷ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.II, Borgnet 9: 198b.

⁸ ventre] ventrem *malim, sed lectionem traditam tuetur* Gualterus Burlaeus, *Somn. Vig.*, cod. Oxon. Collegii S. Magdalenae 146: 94rB: “sicut dicit Albertus quod quidam somniav<i>t picem ardentem infundi in ventre suo.”

⁹ Arist., *Div. Somn.* 2.464a27-32.

dilectum,¹ de eufortunio sc. et dysfortunio, de prosperitate et improspereitate et aliis circumstantibus amicum.

Aliquando autem somnia accipiunt originem a corporibus superioribus, corpora enim superiora influunt virtutem in corpora et partes corporis et virtutes assignatas² organis corporeis; phantasia³ autem non ligata format quaedam idola convenientia influentiae corporis caelestis, et ipsa formata mittit ad sensum communem, quia ibi accidit ista passio quae dicitur somnium, et ibi alterato organo sensus communis ex tali alteratione apparent ipsi animae similitudines effectuum futurorum [per istas similitudines effectuum futurorum]. Per istas autem similitudines contingit multotiens quod homo prognosticet de multis quae accidunt,⁴ unde ex dispositione corporum caelestium prognosticat aliquis de fertilitate terrae et de bellis.

Iuxta quod est intelligendum quod bonus divinator futurorum per somnia oportet quod inspiciat similitudinem in somno visam, et quod iudicet differentiam rerum et similitudinum. Oportet etiam quod figuret quae similitudo existens in anima sit signum cuius effectus. Oportet etiam quod videat quae sunt similitudines corporum caelestium et illorum influentiae, et oportet videre cuiusmodi passiones ipsa corpora caelestia causant, et tunc in quo causant tales passiones. Oportet etiam quod respiciat ad mores somniantium⁵ si somnium ipsorum conveniat ipsum iudicare, quia dicit Averroes⁶ quod bonum divinatorem oportet attendere ad operationes \et/ ad fidem quam homines acceperunt a nativitate, et oportet attendere ad complexionem, omnia enim ista sunt de consideratione sapientissimi divinatoris somniorum.⁷

¹ dilectum] *lectio incerta*.

² assignatas] assi()tas **M**.

³ phantasia] fan()a **M**.

⁴ accidunt] accident *malim*.

⁵ somniantium] studentium **M**. *Si emendatio nostra non placet, possis gentium scribere coll. Averr., Somn. Vig. 117.2-30; "de necessitate debet scire similitudines universales omnibus gentibus et similitudines proprias cuilibet genti." Cf. paullo infra, ubi similiter studentium in somniantium mutavi.*

⁶ Averroes, *Somn. Vig. 117.34-36*.

⁷ somniorum] saporum **M**.

Iuxta quod notanda sunt tria a Commentatore Averroë libro suo De somno.¹ Dicit enim quod somnium est divinitus editum² homini propter una<m>³ necessitatem, illa autem est quia homo quantum ad virtutem cognoscitivam indiget apprehensione spirituali per quam cognoscat res futuras sibi utiles et res futuras sibi nocivas, ut utiles assequatur et ut nocivas fugiat; et ideo dicitur quod somnium est una pars /393vA/ prophetiae, unde Ioseph interpretando somnium pharaonis praedixit famem esse in terra sua per septem annos sequentes.

Oportet⁴ etiam bonum divinatorem esse multae et profundae cogitationis. Oportet etiam quod habeat animam mundam non declinantem ad modum animalis. Unde quod Philosophus dicit⁵ quod fatuis i<n>est divinatio somniorum non dixit propter hoc quod⁶ bene divinent, sed quod habent unam condicionem quae maxime requiritur ad bonum divinatorem, sc. quod anima illorum non inclinatur⁷ ad terrena.

Oportet etiam ordinare phantasmata et apparentia et comparare ad diversos effectus futuros. Oportet etiam ex una parte phantasmatis elicere figuram effectus futuri ex alia parte quantitatem, ex alia parte qualitatem, ex alia parte complexionem. Oportet etiam respicere mores et facta somniantium.⁸

Ad omnia autem ista attendenti scientia de divinatione est possibilis, et non attendenti impossibilis.

Ad 1.1 Ad primum argumentum dicendum quod scientia de divinatione<ne> generatur in nobis ex ratione certa, quae est divinatio, si nos attendimus ad praedicta. Et cum probatur quod non habent causam

¹ Averroës, *Somn. Vig.* 116.17-25: “Propter quid vero sunt somnia? Dicamus ergo propter sollicitudinem circa hominem: homo enim quia indiget cognitione et comprehensione in virtute cogitativa, qua sciret res futuras utiles et nocentes, ut sit paratus contra illas [...] et ideo dicitur quod est una pars prophetie. Et hoc manifestum est in sompno Pharaonis, de quo interrogavit Ioseph.”

² editum] *lectio suspecta; fort. inditum scribendum.*

³ unam necessitatem] sollicitudinem *Averroës. Sed forsitan utilitatem scribendum sit.*

⁴ Oportet – animalis] *Cf. Averroës, Somn. Vig.* 117.37-118.1: “Et oportet interpretantem, sicut dicit Aristoteles, ut semper sit cogitans et mundus non declinans ad mores brute anime.”

⁵ Cf. Arist., *Div. Somn.* 2.464a22-24

⁶ quod] *fere lūi add., et fortasse exp. M.*

⁷ inclinatur] intelligitur **M.**

⁸ somniantium] studentium **M.**

certam, dicendum est quod †sequitur quod† infallibiliter verum est quod talia idola informata a virtute phantastica sunt signa talium effectuum, et tales effectus de necessitate eveniunt nisi fortior motus superveniat, qui[a] illos effectus suo motu fortiori impedit, illa enim quae bene provisae sunt fieri fortiori agente superveniente dissoluta sunt.

Iuxta quod intelligendum quod bonus divinator non debet dicere absolute quod talis effectus eveniet, sed dicet quod eveniet addendo praedictam condicionem quod eveniet nisi fortior motus superveniat. Unde dicit Albertus¹ quod astrologi eo quod nomine absoluto utuntur suam scientiam vilescent in conspectu hominum, dicunt enim talem effectum simpliciter evenire, unde quando non eveni[un]t, homines scientiam increpant, et scientia non est increpanda, sed ea utentes increpandi sunt.

Ad 1.2 Ad aliam dico quod aliqua scientia somniorum quae originem non accipiunt a nobis ipsis est a deo, non immediate sed mediate, quia mediante motu corporum superiorum, ut dictum est. Scientia autem somniorum quae accipi<un>t originem a nobis ipsis <non> est a deo. Et patet qualiter a nobis ipsis, quia dupliciter, ex parte animae et corporis.

**Expliciunt quaestiones de somno et vigilia reportatae post dominum
Symonem de Ff..**

¹ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.II.V, Borgnet 9: 202b.